

ÖNER ŞENÖDEYİCİ*

Hurûfîliği Ön Yargıdan Arındırmak Bağlamında Ferişteoğlu'nun Hidayetnâmesi'nin Tetkiki ve Neşri

Examination and Publication of Ferişteoğlu's
Hidayetnâme By Purifying Hurufism From
Prejudgement

Ö Z E T

Hurufîlik, henüz hakkında pek az bilgi bulunan manevî sistemlerden biridir. Edebiyat tarihimize önemli bir yer teşkil eden bu akım, şimdiye kadar menfi bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bu olumsuz bakış açısının temelinde, bilimsel araştırmanın gereklerine ters düşen yaklaşımlar yatmaktadır. Çalışmada, Hurufîlik hakkında bilinenlere katkı sağlayacak kimi görüşlere yer verilecektir. Hurufîlik öğretisinin Anadolu'daki önemli isimlerinden Ferişteoğlu'nun Hidayetnâme'si bu anlamda tahlil edilecek ve kimi ön yargılı hükümlere bu eserden hareketle yeni cevaplar aranacaktır.

ANAHTAR KELİMELE R

Hurufîlik, Ferişteoğlu, Hidayetnâme, Anadolu tarihleri, sayı mistikliği.

ABSTRACT

Hurufism is one of the moral systems that we don't have enough information about them yet. This movement that has an important place in our history of literature is evaluated by a negative point of view. In background of this negative point of view there are some approaches that are contradictory with scientific view. In this work there are some approaches that will contribute to Hurufism researches. Hidayetnâme that is written by Ferişteoğlu who is one of the teacher of Hurufism will be analyzed and will be search new answers for biased thoughts.

KEYWORDS

Divan poets, Divan literature, law, airness, justice.

Her gerçeğe, onun tam aksindeki gerçeği eklemelidir.

B. Pascal

* Arş. Gör., Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, Kırşehir. (ozersenedeyici@gmail.com)

** Resim, Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 1143/2 numaralı yazmadan alıntılanmıştır. Resmin de içinde yer aldığı yazmadaki eser, Nesîmî'ye izafe olunan Mukaddimetü'l-Hakâyık'tır. İnsan yüzünün (vech) resmedildiği şekilde, "Allah", "Muhammed", "Ali" ve "Fazl" sözcükleri yer almaktadır.

Hurufilik, Türklerin manevî hayatında derin tesirler bırakmış, Nesimî gibi sesinin tonu asırlardan sonra bile coşkunluğunu kaybetmemiş bir şair ve ondan çeşitli derecelerde etkilenmiş birçok sanatkâr yetiştirmiş¹, günümüze ulaşan kimi inanç sistemlerine kimi akîdelerini miras bırakarak tarih sahnesinden çekilmiş², varlığın esrarını ve İslâmî kanunları sayılar ve harfler vasıtasıyla açıklamaya çalışan manevî bir sistemdir.

Bu sistemle ilgili olarak yapılan çalışmaların, günümüzde yeterli olmadığı³ ve “Hurufilik” akımının layığıyla bilinmediği göz önünde bulundurulduğunda, onu sanatsal etkinlerinde temel unsur olarak kullanan, çeşitli düzeylerde “Hurufî” etkisi taşıyan ve edebiyat tarihine mal olmuş birçok sanat eserinin de anlaşılamayacağı bir gerçektir. Bu husustan yola çıkarak konu hakkındaki literatüre göz attığımızda, “Hurufilik” akımı ile ilgili olarak bilimsel mantığa ters düşen kimi yargıların edebiyat tarihinde kendisine yer bulduğunu iddia edebiliriz. Çalışmamızda, neşrini yapacağımız metin başta olmak üzere, kimi tarihsel kaynakların da ışığında bu yanlışları gündeme getirmek ve “Hurufilik”i edebiyat ve inanç tarihi açısından ait olduğu yere oturtabilmek için kimi tetkikler ve tekliflere yer vereceğiz.

¹ Bu sanatkârlardan bazılarını bir alıntı ile yâd edersek: “Hurufî şairlerden Nesimî’nin birçok Bektaşî ve Alevî şairi etkilediği bilinmektedir. Refiî, Temennâyî, Usûlî, Kânî, Sarı Abdullah Çelebi, Penâhî, Muhyiddin Abdal, Akyazılı İbrahim-i Sâni, Yeminî, Gülbaba (Misâlî), Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi, Rûhî-i Bağdadî, Âşık Viranî, Ruşenî, Diyarbekirli Halilî, Muhibbî (Kanunî), Bâkî; Azerî şairlerden Habibî, Hakikî, Hataî (Şah İsmail), Hayretî, Muhiî, şair ve tarihçi Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, Mîr-i Âlem Celâl Bîk gibi kişilerin Hurufilik etkisi altında kaldıkları belirtilmektedir (Ünver 2003: 93).”

² “Hurufilik, asıl Anadolu’da yayılmış bulunan Bektaşîlik, Babailik, Ahilik, Abdalık, Kızılbaşlık, Kalenderîlik, Hayderîlik gibi Batınî tarikatlar üzerinde etki yapmıştır (Levend 1971: 180).”

³ Çalışmamıza son şeklini verdiğimiz aşamada kapsamlı bir çalışmanın eksikliği söz konusuydu. Ağustos 2009 baskı tarihiyle yayımlanan “Hurufilik-İlk Elden Kaynaklarla Doğuştan İtibaren (Fatih Usluer)” isimli çalışma birçok Hurufî kaynağın hareketle bizim değindiğimiz hususlara dikkat çekmek ve kimi sorulara cevap vermek suretiyle bahsi geçen eksikliği giderme yolunda önemli bir adım sayılabilir. Anılan kitapta da diğer Hurufî eserlerden hareketle, bizim vardığımız sonuçlara paralel sonuçlara varılması; Hurufiliğin ilk elden kaynaklarına inildiği takdirde pek çok yanlış kanaatin ve peşin hükmün çürütüleceğine işaret etmektedir.

Konu ile ilgili olarak, öncelikle “Harflere ve sayılara dayalı Batınî yorumların yer aldığı eserlerin, Hurufilikle irtibatı nedir?” sorusuna cevap verilmesi gerekmektedir. Çünkü sayılar ve harflerle ilgili her eseri, doğrudan doğruya adı geçen akıma mâl etmek yanlış bir tutum olur. Bu noktada “içlem” ve “kaplam” açısından, sayı ve harflerle ilgili diğer Batınî değerlendirmeler ile Hurufiliğin mukayesesi gerekmektedir. Başka bir söyleyişle, sayı ve harf yorumuna dayalı eserleri Hurufiliğe mal etmeden önce, o eserin, kendine has bir tavrı ve anlayışı bulunan Hurufî teviller ile örtüşüp örtüşmediğini kontrol etmek, araştırmannın ilk aşamasını oluşturmalıdır. Mukayeseye dayalı bu sınamada Hurufiliğin, harfler ve sayıları kullanan diğer Batınî akımları kapsamadığı, tam aksine, ilgili unsurları da bünyesinde barındıran “tasavvuf” kavramının içinde yer aldığını kabul ve teyit etmek gerekir⁴. Eski dünyada, harflerin ve sayıların ilahî sırları deşifre etmek amacıyla, gerek İslâm ve gerekse diğer dinlerin gnostik akımlarınca tekrar tekrar ele alındığı da bu sınama esnasında göz ardı edilmemelidir. Sözgelimi Bursalı İsmail Hakkı [ö. M.1725]’ya ait olan aşağıdaki Batınî yorumu Hurufiliğe addetmek hatalı olur (Süleymaniye Kütphanesi, Hacı Mahmud Ef. Yaz. / 2537: 23b-24a)“:

“Hâ:

Hudûs-ı ‘arşdur ki hamdüñ bi-ħasbi’l-cismāniyye mertebe-i ũlāsıdur ve ‘arş-ı muħiṭ-i ecsāmdur, ‘aql-ı muħiṭ-i ecsāmdur. Ol muħiṭ-i ervāh olduğı gibi pes ikisi mir’āteyn muķābilinde oldular. Evvelüñ bāṭını ki kenz-i mahfidür, ‘arşda zāhir oldı ve bu rūhāniyet ve cismāniyet sādđ olup cem’-i eşyāda te’sir eyledi. Egerçi ‘ālem-i ħalķ andan bī-ħaberdür ki meger ki āğāhlık ħuşuşından gele ‘irfān.

Hı:

Ĥaberdür ki mertebe-i kürsiye nüzũl itmişdür. Oradan taķsım olunmuşdur ve bu mertebeye tevellā ķavşeyn dirler ki Ĥaķ te’ālānuñ bu mertebede iki altun na’l ile tena’ul itdüğı ĥadıṣ-i şāhīħde vārid olmuşdur⁵.”

⁴ Bu açıdan biz, Hurufiliğin İslâm tasavvufu dışında bir tarikat, bir mezhep ya da bir din olarak düşünülemeyeceğine kâniyiz.

⁵ Hâ: Sonradan peyda olan arştır ki hamdin cisim cihetiyle ilk mertebesidir ve cisimleri kapsayan arştır. O, ruhları kapsadığı gibi iki ayna karşılığında oldular. Birincinin içi gizli hazine (kenz-i mahfi)’dir, arşta kendini gösterdi, bu ruhaniyet ve cismaniyet perdelenip bütün eşyaya nüfuz etti.

Yukarıdaki alıntıda harflerin, o harfle başlayan sözcüklere “remz” oldukları dikkati çekmektedir. Böyle bir izah biçimi, Hurufilerde de rastlanan bir yöntemdir; ancak Hurufilerin bu yöneme başvururken harflere yükledikleri anlam yukarıda verilenlerle örtüşmez. Bu durumu ispatlamak için Nesîmî’nin Fars alfabesindeki 32 harfe mukabil, bu harflerle başlayan beyitler ile inşa ettiği şiirinden (elifnâme), “hâ” ve “hı” harflerini karşılığını verdiği beyitleri alıntılatabiliriz (Ayan 2002: 178):

“Hâ hayât irdi lebûnden Hızır u ‘İsâ oldı hayı
Derd-mend ‘âşıkıların derdine oldı çoğ devâ

Hı haber-dâr olmayanın tahtını dîv aldı bil
Bî-haber oldı özinden şöyle kaldı عَجْرُهَا⁶

Hurufiler, harfleri yalnızca bir kavramın remzi olarak ele almazlar. Onları, kimi zaman tutarsız da olsa, çeşitli açılardan ve kendilerine has bir biçimde değerlendirirler. Onların tevillerinde, en azından Hidâyet-nâme’den hareketle diyebiliriz ki, kendilerine özgü bazı esaslar dikkate alınmıştır.

Hurufilerin İslâm dünyası içinde yer edinmek ve propagandalarını yapmak için yoğun bir şekilde kullandıkları mevzuların başında, gizemli bazı hususları açıklığa kavuşturduklarını iddia etmeleri gelir. Hurûf-ı mukattaa, ibadetlerin özü ve amacı, cennet, cehennem ve Şeytan gibi ilahî unsurların deşifre edilmeye çalışılması bunların başında gelir. Tevil yöntemlerinin başında, ele alınan ilahî unsurun parçalarından hareketle yirmi sekiz ve otuz iki sayısına ulaşmak gelir:

“İmdi bil ki Hâk Sübhânehu ve te’âlâ on yidi rek’at namâz seniûn üzerüñe farz eyledi, vaqtâ ki hâzarda muķîm olasın ve on bir rek’at namâz farz eyledi

Hı: Haberdır ki kürsî mertebesine inmiştir. Oradan bölümlenmiştir. Bu mertebeye iki yay ucunun yaklaşması (tevellâ kavseyn) derler ki Allah Tealâ’nın nu mertebede iki altın pabuç giydiği sahih hadiste gelmiştir.

⁶ Hâ, dudağından hayat erişti, Hızır ve İsa canlandı. Dertli âşıkların derdine çok derman oldu.

Hı, haberdar olmayanın tahtını şeytan aldı, bunu bil, o kişi kendinden habersiz kaldı ve onlar âciz kaldılar.

vaqtâ ki seferde olasin. Bîst ü heşt rek'at olur ve daļu on biş rek'at cum'a günü farz eyledi çün on biş on yidi ile cem' idesin, sî ve dü olur⁷."

Günlük on yedi rekat namaz farz olunmuştur. Seferde iken bu sayı on bire düşer. Bu ikisinin toplamı yirmi sekiz eder. Bu sayı Arap alfabe-sindeki harflere işaret eder. Cuma günü farz kılınan rekat sayısı on beş-tir. Bu sayıyı bir gün içinde kılınan farz rekatlarının sayısı olan on yedi ile toplarsak otuz iki eder. Bu da Fars alfabesindeki harf sayısıdır. Aynı zamanda bu sayılar, insanın yüzündeki hatların sayısı ve insan yüzünde karşılık bulan harflere de karşılık gelir. Tevillerde sayısal karşılıklar, yalnızca parçaların adedi ile elde edilmez. Arap harflerine sayısal karşı-lıklar verilmesine dayalı olan ebced (hesâb-ı cümel) de kimi zaman dev-reye girer:

"Bu ma'nâ ola ki bîst ü heşt kelime ki maşşûşdur Muḥammede ve sî ve dü kelime maşşûşdur Âdeme. Âdemüñ sî ve dü kelimesi Ḥatemüñ bîst ü heşt keli-mesinden zâhir olur. Zîrâ ki pâ, çâ, jâ, gâ hesâb-ı cümelde sî ve dü'dür⁸."

Hurufiler sözcükleri, yalnızca onların kabuğunu oluşturan sesler ve harflere göre değerlendirmezler; onların anlamlarını da tevillerinde kullanırlar. Bu yorumlarda, temel Hurufî akîdelerine bağlı kalınarak bir kavrama neden o ismin verildiği izah edilir ki bu da harfler ve sayılar kadar, "semantik" bir yaklaşımın da bu akımda söz sahibi olduğunu göstermektedir:

"Ve daļu bil ki cum'a gününe 'ḥaccü'l-mesâkîn' niçün dirler. Meşelâ ḥac ki tavâf-ı ḥâne-i Ka'bedür. Şol sebebden ötürüdür ki ol ḥâne vech-i Âdem mişâlidür ve daļu Âdemüñ nuṭkı mişâlidür ki ḥaḳîkatde Âdemdür ve daļu Âdemüñ ḥilkat[i] mişâlidür ki anuñ vücûdudur⁹."

⁷ Şimdi bil ki Allah Tealâ bir yerde sabit olduğun durumda on yedi rekat ve seferde olduğun durumda on bir rekat namazı senin üzerine farz kıldı. Yirmi sekiz rekat olur ve on beş rekat da cuma günü farz kıldı, çünkü on beşi on yedi ile toplarsan otuz iki olur.

⁸ Anlamı budur ki yirmi sekiz harf Muhammed'e otuz iki harf Âdem'e mahsustur. Âdem'in otuz iki harfi, Hatem'in yirmi sekiz harfinden ortaya çıkar. Çünkü pâ, çâ, jâ, gâ ebced hesabında otuz ikidir.

⁹ Şunu da bil ki Cuma gününe niçin "miskinlerin haccı" demişlerdir. Hac, Kabe evini tavaf etmektir. Şu sebeptendir ki o ev Âdem'in yüzü karşılığıdır ve Âdem'in konuşmasının temsilidir. Gerçekte Âdem'dir ve Âdem'in yaratılışının timsalidir; onun vücududur.

“Pes nefis, zâhîr-i vücûd-ı insân ola ve dahı bil ki Rab besleyiciye dirler, anaya, ataya dahı dirler. Ehl-i taşavvuf dahı ve ba’zı ‘ulemâ-yı zâhirden bunuñ üzerine dirler ki: Cemr’-i eşyâyı perveriş eyleyici esmâ-yı hüsnâdur¹⁰.”

Hurufî tevillerinin yapısını oluşturan bu yöntemler dikkate alındığında, bir Fütüvvetnâme’den alıntıladığımız aşağıdaki metinde Hurufîlerinkine benzer metotların, söz konusu edilen ritüeli (şedd bağlamak) açıklamak için kullanıldığı görülmektedir. Kutsal kabul edilen sayısal değerler; şeddin adına, bağlama, açma, salma ve getirme biçimine eşitlenmiş ve bu da “remz” ve “işaret” olarak nitelenmiştir. Yöntem olarak benzerlik bulunmasına rağmen, aşağıdaki metnin de biri Hurufî metni olarak değil, Hurufîlikle yüzeysel bir teması olmuş metin olarak kabul edilmesi gerekir. Bir fark olarak, Hurufîlerin, tek basamaklı bir sayı ile o sayıyı birler basamağında bulunduran çok basamaklı bir sayı arasında irtibat kurmadığını eklemek gerekir. Aşağıdaki alıntıda ise, yedi sayısı ve bu sayıya adet olarak karşılık gelen çeşitli unsurlarla birlikte “on yedi farz” ve “Kadir Gecesi’nin ramazanın yirmi yedinci gecesi olması”nın da delil olarak verildiğini görmekteyiz (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Ef. Yaz. / 2982: 2a-2b):

“Ey tâlib-i erkân-ı tarîkat! Bilgil ki şeddüñ yidi adı vardur ve yidi bağlaması vardur ve yidi açması var ve yidi şalması var ve yidi getürmesi var. Şöyle ki yidi yıldızdan, yidi gökden, yidi yirden, yidi a’zâdan, yidi muşhafdan, yidi fâtihadan, Kur’ânüñ yidi adından, secdede yire gelen yidi a’zâdan ve yidi kerre tavâf-ı Ka’beden ve Şafâ ile Merve arasından yidi kerre segirmekten ve İsmâ’îl -‘aleyhi’s-selâm- Şeytânı yidi taşla atmağdan ve nefis-i emmârenüñ yidi başından ve yidi tamudan ve yidi günden ve on yidi farzdan ve Kâdir Gicesi ramazânüñ yigirmi yidinci gicesi olmağdan. Bunda remz ü işâret çokdur¹¹.”

¹⁰ Böylece nefis, insan vücudunun dışı olur. Şunu da bil ki “Rab” besleyiciye derler. Anneye, babaya da derler. Tasavvuf ehli ve bazı âlimler bunun üzerine derler ki: “Bütün eşyayı besleyen Allah’ın güzel isimleri (esmâ-yı hüsnâ)’dır.

¹¹ Ey tarikat erkânının talibi! Bil ki şeddin yedi adı vardır, yedi bağlaması vardır, yedi açması vardır, yedi salması vardır, yedi getirmesi vardır. Şöyle ki yedi yıldızdan, yedi gökten, yedi yerden, yedi uzuvdan, yedi kutsal kitaptan, yedi fatihadan, Kur’an’ın yedi adından, secdede yere gelen yedi uzuvdan, Kâbe’yi yedi kere tavaf etmekten, Safâ ve Merve arasında yedi kere seğırtmekten, İsmail aleyhisselâmın Şeytan’a yedi taş atmasından, nefis-i emârenin yedi başından, yedi cehennemden, yedi günden, on yedi farzdan, Kadir gecesinin ramazanın yirmi yedinci gecesi olmasından. Bunda remiz ve işaret çoktur.

Hurufilik konusunda Türkiye'de yapılan ilk çalışmaların, ardıllarına da sirayet eden olumsuz bir tavırla sunulması, konu üzerinde mesai sarf edenleri kimi ön yargılarla karşı karşıya getirmektedir. Bu noktada da sorulması gereken soru şudur: "Bilimsel bir tavırla Hurufiliğe nasıl yaklaşılabılır?"

Bilimsel tavır, sosyal bilimler söz konusu olduğunda, var olanı yargılamak değil, tespit etmek esasına dayanır. Yapılan çalışmaların bir yoğunluk arz ettiği görüldüğünde, bunların birbirleri ile ilişkilerinden, ortak ve farklı yönlerinden hareketle bazı çıkarımlara ulaşılabilir. Ancak bu çıkarımlar, fetva verme, aforoz etme, dışlama, hakir görme gibi bilimsel mantığa ters düşen yollara saptığında, ortaya tarihsel gerçekliği çarpıtan sübjektif yargılar çıkar. İnanç esasına dayalı çeşitli yapılanmaların manevî yaklaşımlarını bir başka inancın hükümlerine göre değerlendirmek de bir başka tehlikeli durumdur. Çünkü herhangi bir inancın zihinsel süreçlerle izah edilmesine imkân yoktur. Yolun herhangi bir yerinde mutlaka kalbî melekelerin de devreye girmesi gerçeğinden hareketle, bir inanç nokta-i nazarından bir diğerini yorumlamaya çalışmanın bilimsellikten uzaktan yakından alâkası olmadığını söyleyebiliriz.

Konunun hassasiyetine binaen, yapılan birkaç kişisel değerlendirmeyi, Hurufilik hakkında söylenegele yargıların da kaynağı olduğu için burada hatırlamakta fayda vardır:

Fuad Köprülü (1976: 330-331): "Hurufilik, başka birçok Batıniye itikatları gibi, neticede, Allah'ın Fazl Hurufî şeklinde tecellî ettiğine inanan bir meslektir; lâkin Hurufiler, bu *gülünç* neticeye vâsil olmak için uzun birtakım mukaddimat ileri sürerler ki, Câvidan'dan başlayarak Ferişteoğlu'nun, Aliyyü'l-Alâ'nun, Hurufî şairlerinin eserlerine kadar bütün Hurufî edebiyatında onlara açık veya gizli bir surette tesadüf olunur... Bu bakımdan Hurufilik'i, *İslâm tasavvufu mukaddimatı üzerine pek acemice kurulmuş ve bu yüzden mütecanis bir felsefe sistemi hâlinde çıkarılarak, hiçbir felsefî ve ahlâkî kıymeti ihtiva edememiş çocukça bir akîdeler mecmuası sayabiliriz...* Celâleddin Rumî gibi *hakikî bir mutasavvıf* olan Yunus'un şiirlerinde bu gibi *çocukça* düşüncelere katiyen rastlanmaz."

Abdülbâki Gölpınarlı (1989: 24): "Böyle bir inancı güdenler, ya gerçekten *bilgisiz, anlayışı kıt* kişilerdir; yahut bu yola yeni girmişlerdir, daha yoldadırlar; bir gün inkâra varacaklardır... Hurufiliği bütün manâ-

sıyla tam bir Batınî din olarak kabul ediyor, şeriata uymak hususunda söylenen sözlerin bir *takıyyeden* ibaret olduğuna hükmeyleyiyoruz.”

Kemal Edip Kürkçüoğlu (1985: XII-XIV): “Varlık bir muammadır, hayat bir muammadır, bu muammalar silsilesini çözmeye kalkan insan akılı da bir muammadır. Nerede bir aldanan varsa orada elbette bir aldatan bulunacaktır. Koskoca Âdem ve cıpcılız Şeytan misali ortadadır. Çok yerde kandıran, ilk kanandır; inandıran da ilk inanandır. *Hele arada birtakım maksatlar, türlü gayeler de âmil olursa her zaman insanoğlunun zayıf damarını arayıp bulan nice nice Şeytanlar çıkacaktır.*”

Konu hakkında daha müspet bir yaklaşıma sahip olan Gibb’in Nesimî’yi değerlendirirken sarf ettiği manidar cümleler, Hurufilik bahsine şamil kılındığında daha geniş bir bakış açısı yakalanabilir. Bu cümleden olarak aşağıdaki alıntının bir çıkış noktası olarak alınması gerektiği kanaatindeyiz:

“Türkler fanatik değildir; içlerinden sadece dinî görüşler üzerine istinat eden bir fırka çıkmamıştır. Zaman zaman ülkenin muhtelif bölgelerinde vuku bulan katliamlar gerçekte dinî bir husumetle olmayıp tamamen sosyal ve politik sebeplerledir. Eğer mağdurlar umumen bir mezhep, fırka ya da cemiyetin üyeleriyse bu, dinin ve ırkın doğuda birbirinin yerini tutan kavramlar olmasından, dinin politik bir vasıta olarak kullanılmasından neş’et etmektedir. Bu tür insanlar her zaman tahrik etmek ve çileden çıkarmak istedikleri halkın dinî hisleriyle oynamışlardır. Fanatizmi hortlatmak için bu tür entrikaları zamanımızda da müşahade etmekteyiz. Cemiyet, sükkûnet ve kanuna itaatten hoşnut kaldıkça otoritelerden herhangi bir tecavüze maruz kalmaksızın istediği dine ya da mezhebe tâbi olabilmektedir. Bu, bir kaide olarak Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren devam etmiştir. Şayet Nesimî’nin durumu buna bir tezat teşkil ediyorsa şu gerçeği hatırlatmak kâfidir sanırım: Nesimî, Türk devletinin sınırları dışında ve Araplar tarafından öldürülmüştür. Hurufilerin Edirne’de katline sebep olan müftü de Türk değil, İran asıllı biridir (Gibb 1998: 247).”

Hurufilik hususunda yapılan çalışmaların karşı karşıya kaldığı bir diğer problem, popüler kültüre hitap etme kaygısı taşıyan kimi çalışmalarda söz konusu akımın, onunla hiç alâkası olmayan kimi görüş ve akımlarla bağdaştırılmasıdır. Mevzu hakkında internet ortamında yapılacak bir tarama Hurufilik araştırmalarının sapmakta olduğu tehlikeli yolu gayet açık biçimde ortaya koyacaktır. Bu cümleden olarak Sabah

gazetesinde yayımlanan “Fatih’in Yaktığı Matrix Tarikatı”¹² başlıklı yazıyı yâd etmek yeterli olacaktır. Ayrıca kimi *satânik* ve *marjinal* internet sitelerinde de konunun fazlasıyla çarpıtıldığı açıkça görülebilir.

Ferişteoğlu'nun *Hidayetnâme'si*, Hurufilik hakkında şimdiye kadar söylenen ve artık genel kabul görmüş olan kimi yargılarla (Fazl'ın uluhiyeti, ibadetlerin ortadan kaldırılması, İslâm'ın temel kurallarının reddedilmesi, matrixçilik vs.) taban tabana zıt bir görünüm arz etmektedir. Elimizdeki eserden -ki Hurufiliğin Anadolu'daki muteber kaynaklarından biridir- hareketle bahsi edilen kimi sorulara bir cevap arayışı içine girecek olursak, aşağıdaki sorulardan başlamamız gerekir. Asırlar öncesi Ferişteoğlu, inandığı duyusu ve görüşün akidelerini ifade ederken, bu sorulara da cevap vermiştir. *Hidayetnâme'den* hareketle, Hurufilik hakkında şimdiye kadar söylenegelen kimi yanlışlara açıklık getirmeye çalışalım¹³:

1. Fazlullah Hurufî hakkında Hidayetnâme ne söylemektedir? Onun Tanrı'nın zuhuru olduğu fikri bu eserde işlenmiş midir? Ferişteoğlu, Fazlullah'ı nasıl görmektedir?

Hidayetnâme'de Fazlullah Hurufî “Fazlullâh, Hazret-i Sâhib-i Te'vîl, Hazret-i Fazl-ı Feyyâz” sıfatlarıyla anılmaktadır. Bu sıfatlarda herhangi bir uluhiyet ya da nübüvvet iddiası söz konusu değildir. Ferişteoğlu, Pîr'inin Kur'an'ın sırlarını çözdüğünü ve bu sırları yayanların da seçkin insanlar olduklarını düşünmektedir:

¹² Murat Bardakçı'nun kaleme aldığı bir dizi yazıdan oluşan bu incelemede Hurufilik kadar “Matrix” filminin de anlaşılmadığı görülmektedir. Yazı için “http://www.sabah.com.tr/ozel/matrix3615/dosya_3615.html [31 Mart 2007]” adresine bakılabilir.

¹³ Cevapların, yalnızca *Hidayetnâme'den* hareketle verildiğini vurgulama gereği hissettik. Ferişteoğlu'nun diğer eserlerinde de bir farklılık olmadığı kanaatindeyiz. Bu vesileyle Ferişteoğlu'nun “Âhiretnâme” adlı eserinin de tarafımızca bir tebliğ ile tanıtıldığını belirtelim: Şenödeyici, Özer (2007), “Alevî-Bektaşî Eskatolojisi Açısından Ferişteoğlu'nun Âhiretnâmesi”, *II. Uluslar Arası Türk Kültür Evreninde Alevîlik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, c. 1, s. 263-294. Âhiretnâme, Hidâyetnâme'ye nazaran daha fazla şöhrat bulmuş olmalıdır ki bu eserin çeşitli kütüphanelerde otuzdan fazla nüshası bulunmaktadır. Eserin tenkitli neşri tarafımızdan hazırlanmaktadır.

“Şimdi ey Derviş! Bilesin ki bu anlayışlar ve manevî mertebeler talipte ortaya çıkmaz; ancak ilahî sözlerin ve peygamber hadislerinin tahkiki ile uğraşırsa ve onların hikmetli sırlarına vâkıf ve hâkim olunursa bunlar zuhur eder. Hazreti Peygamber, bu gerçekleri ve marifetleri Kur’an’ın yedinci neslinden, yani Fazlullah’ın feyzi ile keşfeden ve geri kalan canlılara yayıp saçanlar hakkında ‘Benden sonra onlar Allah indinde kederli olurlar.’ demiştir¹⁴.”

Fazlullah, Ferišteoğlu’nun gözünde “zâhir âlimleri, tefsir imamları ve ekâbir”den daha üstündür. Çünkü onlar, namazın sayısını Kur’an’da bulamamışlardır. Fazlullah ise ilmi, keşfi ve Rabbanî feyz aracılığıyla bu sırra erişmiştir:

“Zâhir âlimleri, namazın sayılarını Kur’an’da bulmamışlardır. Fakat son dönem âlimleri tayfasından Fazlullah; ilmi, keşfi ve Rabbanî feyz ile namazın sayılarını bulsa buna hiç şaşırmmamalıdır. Ona uymak demek farzı yerine getirmek demektir¹⁵.”

Görüldüğü üzere Ferišteoğlu Fazlullah’ı, sırlar keşfeden; bu nedenle diğer İslâm âlimlerinden üstün olan bir âlim, bir şeyh, bir müfessir ya da bir şârih olarak görmektedir. Fazlullah için, eserde “azze fazluhu ve celletü kelimetuhu” gibi ululama ibareleri kullanılmaktadır. Bunların da peygamberlik ya da ilâhlık ile ilgisi yoktur. Aynı eserde Muhammed Peygamber için “Hazret-i Risâlet, Resûl” gibi sıfatlar kullanılmakta ve adının geçtiği yerde zâtı, kendisine mahsus selâmlama ile anılmaktadır. Hurufilerin de kendilerini Muhammed Peygamber’in ümmeti kabul ettiklerine, aşağıdaki pasaj bir kanıttır:

¹⁴ İmdi ey dervîş! Bil ki bu idrâkât ve bu maķâmât tâlibe hâşıl olmaz, illâ şol vaķt hâşıl olur ki kelâm-ı ilâhîniñ ve eĥâdîş-i nebevîniñ taĥkîkine meşġûl ola ve ĥikmet ü serâyirine vâķıf u muĥtali‘ ola ve daĥı şol tâ‘ife ki bu ĥaķâyıķı ve bu ma‘ârifî Ķur’ânıñ yidinci baĥnundan, Faẓlullâhuñ feyzi ile keşf eyleyeler ve girü Ķalan maĥlûķâta işâr u nişâr eyleyeler, Ĥazret-i Risâlet anlaruñ ĥaĥķında buyurmuşdur: (و اشوقا الي لقا اخواني يكونون من بعدي هم عبنزلتي عند الله)

¹⁵ Pes bir tâ‘ife-i ‘ulemâ-yı müte’ahĥîrînden Faẓlullâh, ‘ilmi ile ve keşfi ile ve feyż-i Rabbânî ile bu a‘dâd-ı şalât[ı] Ķur’ânda eger bulsalar ĥiĥ ģarîb ü ‘acîb olmaya ve anlara mütâba‘at farz-ı ‘ayn ve ‘ayn-ı farz ola.

“Muhammed -salât ve selâm üzerine olsun- bütün nebilerin, en faziletlisi, en keremlisi ve en mükemmelidir ve bütün sırlarla gerçeklere vâkıf ve hâkimdir, bu nedenle şüphesiz yüzünü bu tarafa döndü ki...”¹⁶

*Hidayetnâme'*de Fazlullah'ın, Allah'ın zuhuru ya da elçisi olduğunu ifade eden en ufak bir imâ bulunmamaktadır.

2. Hidayetnâme'de ibadetlerin terk edilmesine dair bir emir ya da telkin bulunmakta mıdır? Hurufîlik İslâm'dan ayrı düşünülebilir mi?

Hurufîler, İslâm dininin temel ibadetlerini 28 ve 32 rakamları çerçevesinde açıklamaya çalışmışlardır. Bunu yapmalarındaki amaç, sorumlulukları ortadan kaldırmak değil, kâinatta her şeyin takdir edildiği üzere sayısal bir karşılığının olduğunu ifade etmektir. Çünkü *Hidayetnâme'*ye göre 28 ve 32 harfin kapsamadığı nesnenin bulunması mümkün değildir¹⁷. Hurufîler, Kur'an, ibadetler ve insan vücudunda 28 ile 32 rakamına tekâbül eden unsurlar arasında ilişki kurarak bunları bilmenin nefsi bilmekle aynı şey olduğunu savunurlar. İbadetlerin de, Kur'an'ın da “insan”a, özellikle de insanın bedensel varlığına işaret eden remizler barındırdığını iddia ederler. Ferişteoğlu konuyu, *Hidayetnâme'*sinde “Nefsini bilen Rabbini bilir” hadisinden hareketle ele alır. “Nefs” Hurufîlerde, diğer birçok inançta görüldüğü gibi manevî ve muğlak bir kavram olarak düşünülmez. Ferişteoğlu'na göre, “Nefs insanın zahiridir”¹⁸. Öyleyse varlığın maddî cihetini oluşturan nefsin bilinmesi gerekir. Çünkü onu tanımak ve bilmek Rabbi bilmek demektir. Ayrıca “Kitabını oku, bu gün, hesap görücü olarak sen kendine yetersin (Kurân-ı Kerîm: İsrâ Suresi/14).” ayeti de insanın fiziksel varlığını tam anlamıyla bilmekle kurtuluşa ereceğini ifade etmektedir.

¹⁶ Çün Muhammed -şallallahu 'aleyhi ve sellem- mecmû'-ı enbiyânun ef'ali ve ekremi ve ekmedür ve daħı cemî'-i serâyire ve haķâyıķa vâķıf ve muṭṭalî'dür, lâcerem yüzini bu mevzî'a eyledi...

¹⁷ Çün mümkün degildir sî ve dü kelimeden ğayrı nesne olmaķ. Pes vücüd olmaya.

¹⁸ Bil ki nefis insânun zâhiridür. Delâ'il-i kaṭ'i ile cümlesinden birisi budur ki Ḥazret-i Risâlet -'aleyhi's-selâm- buyurur ki: (نفسك مطنتك فارق بها) Ya'nî, senün nefsinün senün mürekkebidür. Ya'nî, zâhir-i vücüd rûḥun mürekkebidür ve bir yirde daħı buyurur ki (لنفسك عليك حق فارق بها) Ya'nî, senün nefsinün senün üzeründe haķķı vardır. Aña şefķat ve yardım eyle, tâ za'if olmaya ve senden girü kalmaya

Hurufiler, bedeni (nefsi) hiçe sayarak insanı tamamen ruhanî bir varlık olarak düşünmezler. Hatta bedeni, ilahî sırların ve bütün varlığın özü olan 28 ile 32'nin zuhur yeri olarak ruhtan üstün tutarlar. Ferišteoğlu, bu açıdan Hurufiliğin diğer tasavvuf erbabından ne şekilde ayrıldığını şu biçimde izah eder: *"Melekler Âdem'in yüzüne secde ettikleri için 'Biz Âdem'in kıdemine secde ederiz.' dediler. Ey Hak talibi! Bil ki bazı zâhir ve tasavvuf âlimleri şuna kesinlikle inanırlar ki Hazreti Âdem'e meleklerin secde etmesi, Âdem'e üflenen ilahî ruh sebebiyle oldu. Şu ayeti de delil olarak getirirler: 'Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın (Kur'an-ı Kerim: Hicr Suresi/29).' Yani Hazreti Âdem'in yaratılışını gerçekleştirdim. Ardından Âdem'e kendi ruhumdan üfledim, daha sonra melekler Âdem'e secde ettiler. Yani onlar derler ki melekler ruh bedene girdikten sonra Âdem'e secde ettiler. Bu nedenle, Âdem'in secde edilen olması ruh sebebiyledir, beden sebebiyle değildir. Durum, zahir âlimlerinin düşündüğü gibi değildir. Secde edilen, Hazreti Âdem'in bedenidir, ruh değildir¹⁹."* Bu bakış açısıyla, nefse eziyetle bedeni hakir gören ve ruhu ön plâna çıkaran düşünüşün yerini, cismi harflerin ve dolayısıyla Yaratıcı'nın zuhur yeri olarak kabul eden bir yaklaşım almaktadır. Ferišteoğlu, konu hakkındaki izahı, yaratılış zamanına dönerek derinleştirir. Ona göre, meleklerin Âdem'e secde nedeni ne ise, Şeytan'ın onu reddetmesi ve secdeye kapanmamasının sebebi de odur. Nitekim Şeytan, kendisine kibrinin nedeni sorulduğunda, Âdem'in topraktan kendisinin ise ateşten yaratıldığını ve ateşin topraktan daha üstün olduğunu söyleyerek savunmasını yapar: *"Yani hakikat, gerçek ve sabit oldu ki secde edilen, Hazreti Âdem'in bedenidir, ruh değildir²⁰."* Allah, Kur'an'da Şeytan'a yedi yerde *"Niçin Âdem'e secde etmedin?"* diye sorar. Bunun hikmeti ise, yedi rakamının

¹⁹ Çün melâ'ikeler Âdemüñ yüzine secde eylediler. "Biz Âdemüñ kıdemine secde eylerüz." Ey tâlib-i Hâk! Bil ki ba'zı 'ulemâ-yı zâhir ve ehl-i taşavvufdan muṭlaqâ buña kâ'illerdür ki Hâzret-i Âdem -'aleyhi's-selâm- mescüd-ı melâ'ike olduğu rûh-ı ilâhî sebebiyle oldu ki Âdeme nefh oldu. Bu âyet birle istidlâl iderler kim (فَإِذَا اسْوَيْتَهُ وَ) فَإِذَا اسْوَيْتَهُ وَ (نَفَخْتَ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَفَعُولُهُ سَاجِدِينَ) Ya'nî, çün râst eyledüm Hâzret-i Âdemüñ hilkatini, ba'd ez-ân nefh eyledüm ol Âdeme kendü rûhumdan, ba'd ez-ân melâ'ikeler Âdeme secde kıldılar. Pes anlar eydürler ki çün melâ'ike Âdeme secde eylediler ki rûh cesede dâhil olduğundan şoıra oldu. Pes Âdemüñ mescüd olduğu rûh cihetinden oldu, cesed cihetinden olmadı. Böyle degildir ki 'ulemâ-yı zâhir taşavvur iderler. Pes mescüd, cesed-i Hâzret-i Âdemdür, rûh degildir.

²⁰ Pes ṭahkîk ve yakîn ve muḳarrer oldu kim ol mescüd, cesed-i Hâzret-i Âdemdür -'aleyhi's-selâm-, rûh degildir.

insan yüzünde doğuştan bulunan yedi ilahî hatta (kıl kümesi) karşılık gelmesidir. Şeytan, bu ilahî hatları reddetmiştir²¹.

Hidâyetnâme, insan bedeni -bilhassa yüzü-, ibadetler ve sayılar arasındaki mutabakatı göstererek varlık probleminde çözüm getirmeye çalışır. Bunu yaparken, İslâmî akîdelerin reddine değil yorumuna çaba sarf eder. İslâm'ın beş rüknünü oluşturan ibadetlerden şehadet getirme, namaz, oruç, Hac ve zekâtı; insan ve sayılar bağlamında değerlendirir. Bu ibadetlerin mutlaka yerine getirilmesi hususunda telkinlerde bulunur. Aşağıda *Hidayetnâme*'den alınan ve bir "takıyye" olamayacak kadar samimiyete sahip olan telkinlerden örnekler bulunmaktadır:

Kelime-i şehâdet: *"Bir kimse şirkten ve küfürden dışarı çıkmak isteyip İslâm dinine girmek istese on parmağından müsebbiha (işaret) olanını kaldırsın ve 'Allah'tan başka tapacak yoktur, Muhammet Allah'ın elçisidir.' desin, muvahhid olsun, şirkten ve küfürden kurtulsun. Her kim ki onlardan birini dışarı çıkarırsa, şöyle yapmalı ki müsebbiha parmağını diğer on parmağı arasından dışarı çıkarınsın. On yediği on birden ayırsın ve kelime-i şehadet desin; böylece muvahhid olsun"*²².

Namaz: *"Şimdi gerçek, sabit ve beyan oldu ki Allah indinde ibadetle meşgul olmaktan daha önemli bir şey yoktur ve bütün ibadet meşgulliyetleri içinde namazdan daha faziletli ve üstünü yoktur. İslâm temelleri içinde 'Kullukla küfrü birbirinden ayıran namazı terk edip etmemektir.' ve ayrıca 'Namazı bileerek terk etmek küfürdür.' Yani, her kim ki namazı bileerek, özürsüz ve bahanesiz terk ederse o kimse kâfir olur"*²³.

²¹ Nesîmî'nin bu anlayışı açık bir şekilde dile getiren bir beyti şöyle der (Ayan, 2002: 503):

Şeytândur ol ki şüretüñe kılmadı sücüd

Şeytâna münkir olmuşam inkâra düşmüşem

²² Bir kişi şirkden ve küfürden taşra çıkmak dilese ve dîn-i İslâma girmek dilese, gerektür ki on parmağından bir parmağın, müsebbihadur, kaldura; bu kelime ki (لا اله الا الله محمد رسول الله) 'dur diye, muvahhid ola ve şirkden hâlâş bula. Pes her kişi andan birisin taşra çıkarsa şol şarîk üzere ki engüşt-i müsebbihayı on parmağın arasından taşra getüre. On yidiyi on birden cüdâ eyleye ve kelime-i şehâdet diye, muvahhid ola.

²³ İmdi muhakkak u muqarrer ü mu'ayyendür ki 'indillâh, umür-ı ta'abbüdiden mühim-ter yokdur ve cemî-i umür-ı ta'abbüdî içinde namâzdan ef'âl ü a'zam yokdur. Erkân-ı İslâmda ki (بين العبد والكفر ترك الصلوة) ve daħı (من ترك الصلوة متعمداً فقد كفر) Ya'nî, her kişi kim namâzı kaşd ile terk eylese 'özrsiz ve bahânesiz, ol kişi kâfir olur.

Oruç: “Şimdi ey Talip! Allah Tealâ bütün kullara Ramazan ayında oruç tutmalarını farz kılmıştır... Bu Ramazan, öyle bir aydır ki Kur’an bu ayda indirilmiştir. Kur’an meadî (ahiret) reddeder; mead Hazreti Allah’tır; Allah Tealâ yiyip içmez ve Kur’an bu ayda indirilmiştir. Bu yüzden yememek ve içmemek bu aya mahsus oldu. Şöyle ki bir gün Ramazan’da orucunu yese, o bir gün karşılığında altmış gün ardı sıra, kesintisiz, aralıksız ve fasulasız oruç tutmak gerektir. Eğer bu altmış günün arasında birisini yerse, yine baştan başlamak gerektir²⁴.”

Hac: “Hacca giderler ki Hac, Hazreti Âdem’in başının yaratılış yeridir ve 28 tavaf, yüz hatlarının adedince, onu da yerine getirirler. On dört farz ve on dört sünnet; yedi Hac tavafı ve yedi Umre tavafı farızdır²⁵.”

Zekât: “Bil ki ey talip! İslâm’ın temel şartlarından biri de zekâttır. Şer’ Sahibi şöyle açıklamış ve izah etmiştir ki mahsulün on batmanından bir batman elbette vermek gerektir... Sonuçta bir kimse zekât vermezse müşrik olur²⁶.”

Durum böyleyken, tüm Hurufileri aforoz etmenin bir mantığı yoktur. Hurufîlik İslâm’ın bir yorumudur. Başka coğrafyalarda, kendilerine bir peygamber ve bir kitap arayışı içinde olan Farsların farklı yollara sapmaları²⁷, din dışı uygulamaları dine mâl etmek isteyenlerin Hurufî

²⁴ İmdi ey t̄alib! Hağ Te’âlâ cemî’ kullara farz itmişdür ki mâh-ı Ramazân şâ’im olalar... bu mâh-ı Ramazân bir aydır ki Qur’an bunda münzel olmuşdur. Ya’nî, çün Qur’an redd eyler me’âda; me’âd, Hazret-i Hağdur ve Hağ Te’âlâ yemez ve içmez ve Qur’an bu ayda münzel oldu. Bu cihetden yimemek ve içmemek bu ayda mahşüş oldu. Pes eger şöyle ki bir gün Ramazândan şavm bâtil eylese ol bir gün ‘ivazı altmış gün müte’âkıb ve mütevâtir ve mütevâlî ve bî-fâşıla oruc tutmak gerekdür ve dağı ol altmış günü müte’âkıb tutmak gerekdür bî-fâşıla. Eger bu altmış günün arasında birin yirse, yine evvelinden başlamak gerekdür.

²⁵ Pes hacca varurlar ki Âdemün başı hilkatiniün mevzî’udur ve bîst ü heşt tavâf, vech huşûtnuñ ‘adedince, eyleyeler. On dört farz ve on dört sünnet, yidi tavâf-ı hac ve yidi tavâf-ı ‘umre farızadır.

²⁶ Erkân-ı İslâmuñ bir rükni dağı zekâtdur. aâhib-i Şer’ şöyle tebyîn ü tevzîh eylemişdür ve buyurmuşdur ki galleden on batmândan bir batmân elbetde virmek gerekdür... Pes bir kimse ki zekât virmedi, müşrikdür.

²⁷ Sözelimi, “Fazlullah Hurufî’den sonra İran topraklarında tutunabilen veya saklanabilenlerin dışında kalan bazı dervişler ülkelerini terk etmiş, bunların bir kısmı Hindistan’a gitmiştir. Hindistan’a gidenlerin başında Mahmud-ı Merdûd (Matrûd) gelmektedir. Hurufî önderlerinden sayılan Mahmud, İran kültürünün hâkimiyetini savunduğundan Fazlullah’a ters düşmüştür. Ona göre Arap devri bitmiş, Acem devri başlamıştır. Mahmud, Hindistan’da Hurufîliğin bir şubesi sayılan Noktavî-liği kurarak yaymıştır (Aksu 1996: 409).”

kisvesi altına gizlenmeleri ya da toplumsal örgütlenmeyi manevî birlik-telikten üstün görenlerin propaganda malzemesi olarak Hurufîliği kullanmaları²⁸; Anadolu'da sünnet ehline uygulamada oldukça yakın, ancak kimi olay ve olguları farklı biçimde yorumlayan bir Hurufîliğin kök saldığı gerçeğini gölgede bırakmamalıdır. Ferişteoğlu'nun Hidâyetnâme'si, Anadolu'da Hurufîliğin XV. asırda, en azından ibadetleri yerine getirmeyi telkin etmesi bakımından, sünnet ehline ne kadar yakın olduğunu ortaya koyan bir vesikadır.

Hurufîliğin, yüzleşmek zorunda kaldığı bir diğer mesele, onun diğer semavî dinlerden ne ölçüde tedahülde bulunduđudur²⁹. Bu noktada bir ölçüt konması için, öncelikle İslâm tasavvufunun teşekkül devrinden itibaren ne ölçüde diğer dinlerden tedahülde bulunduğunun saptanması gerekir. İsrailiyat'ın ve Hristiyan gnostisizminin yalnız Hurufîliği etkileyip diğer Batnî düşünüşleri teğet geçtiği, söylenemez. Sözü edilen iddialara bir de taraftar kazanma çabasını eklemek gerekir. Anadolu'nun "vatan" hâline getiriliş sürecinde, mevcut din, gelenek ve göreneklere hoşgörü ile yaklaşmanın ötesinde; yeni ile mevcut olan arasındaki müşterekleri ön plâna çıkararak akımların daha fazla taraftar toplaması ve daha büyük bir siyasî güç oluşturması da tarikatları bu yönde revizyona itmiştir. Ferişteoğlu'nun da tavrı, hitap ettiği zümreye göre şekillenmiş olabilir. Zaten eserin Türk dili ile yazılması dahi, bu tavrı ortaya koymaktadır. Nitekim eserin mukaddimesinde müellif şöyle demektedir: "Bu risalenin Türk dili üzerine bünyat edilmesinin nedeni bu ülkedeki taliplerin Farsçayı yeterince bilmemeleridir³⁰." Yani Ferişteoğlu, bir öğretmen ola-

²⁸ "Hurufiler, hatta bir aralık Fatih Mehmed II'nin sarayına kadar nüfuz ettiler. O kadar ki bizzat padişahın Hurufî fikirlerine duyduğu yakınlık ulemayı telâşa düşürdü. Vezir Mahmud Paşa'nın delâleti ve Fahreddin Acemî'nin nüfuzu ile Hurufiler, yakılmak suretiyle cezalandırıldılar (Huart 1996: 599)."

²⁹ "Bektaşîler tarafından kullanılan Hurufî edebiyatının bu tarikatın ilk devirlerinde hem Müslümanları, hem de Hristiyanları cezp etmiş olması ihtimaline de işaret edilmelidir; zira Hurufilerin harf ve adet nazariyesinin esasında Müslümanların olduğu kadar Hristiyanların da gayet aşına oldukları akidelerin bir izahı verilmiştir (Huart 1996: 599)." "İslâmiyet'e olduğu kadar Hristiyanlığa da önem verdiği için bu mezhebi iki din arasında mantıksız bir tevilden ibaret addedebiliriz (Pala 1998: 193)."

³⁰ "İn risâle ber-zebân-ı Türkî bünyâd kerde şü'd. Ez-berây-ı ân ki tâlibân-ı in buķ'a ber-zebân-ı Fârsî rüsûh tamâm ne-dâştend.

rak, Anadolu Türklüğüne hitap ederken Hurufiliği de Türk maneviyyatını incitmeyecek bir surette tanıtmıştır. Her tarikatın bu biçimde biçimlendiği ve dallandığı rahatlıkla temaşa edilebilir.

İslâm tasavvufunun hoşgörü merkezli yaklaşımının yanında, yine tasavvufî düşünüşe ait bir başka yaklaşım da Hurufiliğin diğer inanışlarla münasebetlerine açıklık getirebilir. Tasavvuf terminolojisi içinde, bütün dinlerin aslının bir ve aynı olduğunu ifade eden “bî-rengî (renksizlik)” teriminin bu bağlamda değerlendirilmesi gerekir. “Belli bir mertebeye ulaşan mutasavvıf, bütün din mensuplarına aynı gözle bakar; çünkü hepsinin aslı birdir. Bütün dinlerde ve mezheplerde esas olan, söz konusu dinin renkleridir. Hallac’a göre insanlar kendi tercih ettikleri din üzere değil, kendileri için tercih edilen din üzere bulunurlar. İbn-i Arabî’ye göre Allah kendisinden başkasına ibadet edilmemesini ferman buyurduğu için, aslında ondan başkasına ibadet etmek mümkün değildir (Uludağ 2005: 78).” Hurufiler de bu ıstılahın arkasına sığınarak propaganda yapma gereği duymuş olabilirler. Yine bu ihtimal gereğince Nesîmî, aşağıdaki ve onun benzerleri gibi beyitler meydana getirmiş olabilir:

Düşdüm hayâl-i zülfüne ey müttekî men
Tebhîha da’vet itme ki zünnâra düşmişem (Ayan 2002: 503)

3. Hidayetnâme, temel ontolojik problemlere nasıl açıklık getirir? Harfler ve sayılar Tanrı mıdır?

Ferîsteoğlu, varlığın harflerden ayrı düşünülemeyeceğini ifade eder. Şöyle ki bütün varlığı besleyen, Tanrı’nın her biri bir başka sığata işaret eden güzel isimleridir (esmâ-yı hüsnâ); Bâsıt, Fettâh, Rezzâk gibi... Zaten “Rab” isminin “besleyici, baba” anlamına gelmesi de bu durumu kanıtlar. Bütün varlık, bu esmâ-yı hüsnânın bir isminin karşılığında zuhura gelmiştir. Bu isimlerin aslı ve hakikati 32 harftir. Hurufiler, Arap alfabesindeki 28 harf ile Fars alfabesindeki 32 harf arasında bir ayırım gözetmezler. Bunlar aslında aynı değerdedir. Fars alfabesinde bulunup da Arap alfabesinde bulunmayan dört harf (pâ, çâ, jâ, gâ) karşılığında Tanrı, Araplara “lâmelîf”i vermiştir ki bu harfin okunuşunda bulunan ve tekrar etmeyen dört harf, Fars alfabesinde bulunup da Arap alfabe-

sinde bulunmayan dört harfe karşılık gelir³¹. Huruflere göre ilk insan Âdem, Fars lisanı üzerine konuşmuştur. Bu yakıştırma Farsların, Araplara duyduğu millî özentinin bir tezahürüdür ve aynı derecede Türk manevî hayatına da tesir ettiği anlaşılmaktadır.

Yaratıcı'nın bütün güzel isimlerinin asıl kaynağı harflerdir. Onlar olmadan hiçbir güzel isim ve onun tecellisi olan hiçbir varlık zuhura gelemes. Eğer bu harflerden bir tanesi diğerlerinden ayrı düşünülse ilahî tezahür gerçekleşmez ve güzel isimler oluşmaz. Ferişteoğlu, *Hidayetnâme*'sinde çok açık biçimde ulaştığı neticeyi bildirir: "*Sonuçta varlığın Rabbi bu otuz iki harftir... Öyleyse Rab bu otuz iki harf olmalıdır*"³². İnsan, başta yüzü olmak üzere, her uzvu 28 ve 32 harfe karşılık gelecek biçimde bölümlere ayrılabilir. Eğer bir uzuvda hem 28 hem de 32 bulunmak istenirse, o zaman devreye farklı açılımlar girer. Sözelimi insan yüzünde hâl ve mahal itibariyle bulunan 28 ilahi hat sayısı 32'ye çıkarılmak istenirse İbrahim Peygamber'in sünneti üzerine saç ortadan ikiye ayrılır; ayırım sonunda başta beliren çizgiye "hatt-ı istivâ" denir. Bu şekilde saç hâl itibariyle iki ve mahal itibariyle iki sayısına işaret edebilir. Bu da dört sayısını verir ki bu sayıyı 28'e eklediğimizde 32 rakamına ulaşılabilir. Bu betimlemeden hareketle Huruflerin saçlarını ortadan ikiye ayırdıkları anlaşılabılır.

28 ve 32'nin kuşatmadığı bir nesne düşünülemez. Bütün varlığı bu harflerin zuhuru olarak görmek gerekir. Yaratıcı'nın insanda zuhur etmesinden murat olunan da bu anlayıştır. İnsan, bilhassa vech, 28 ve 32 harfin en iyi biçimde temaşa edilebileceği bir mevzidir. İnsanın kendi nefsinde bulunan Yaratıcı'yı görebilmesi için, Hurufî doktrinlerin ifşa ettiği sırlarla kendi vücuduna bakması gerekir.

Huruflerin Yaratıcı'yı insanda bulma yolları, diğer tarikatlardan temelde ayrılmaktadır. Yaratıcı; insanın, çoğu zaman bir aynaya teşbih olunan, gönlünde ya da manevî bir başka cihetinde değil doğrudan suretinde tecellî etmiştir. Harfler ya da harflerin sayısal değerlerine tekabül eden insan uzuvları, ilahî sıfatların, Kur'an'ın ve ibadetlerin birebir den-

³¹ Ayrıca pâ, çâ, jâ, gâ harflerinin ebced hesabındaki sayı değerleri toplamı da 32'dir.

³² Netice budur ki Rabb-i mevcûdât bu sî ve dü kelimedür... Pes lâzım gelür ki Rab bu sî ve dü kelime ola.

gidir. Her şeyde temaşa olunan 28 ve 32 rakamlarının bulunması ve bilinmesi yoluyla ki insan, gerçek bilgiye ulaşır, nefsinin ve dolayısıyla Rabbini tanır; var oluş amacına ulaşarak aslına döner. Huruffilerin, harcîâlem tevillerinin dışında *Hidayetnâme*'de geçen ve insanları ikna etmiş olduğu anlaşılan kimi tevillere yer vermek, bu manevî sistemin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır:

“İnsanın gusul mahalli olan uzuvlarında; elinde, ayağında ve yüzünde 28 ile 32 harf zahirdir. O uzuvları yıkamak gerektir. Bu şekilde baktığımda elimi, ayağımı ve yüzümü 28 ile 32 ilahî harf karşılığında bölünmüş buldum. İlahî hat ve yazıyı bu beş uzuvdan başka uzuvlarda zahir görmedim. İşte bu nedenle 28'e karşılık gelen bu beş uzvu yıkamak gerekir. 28'e karşılık gelen namazı kılmak gerekir ve 28'e karşılık gelen Kur'an'ı okumak gerekir. Kur'an, o 28 harften oluşmuştur. O 28 harf bütün varlığı ve eşyayı kuşatır ve onu biçimlendirir³³.”

“Parmaklar ve eklemler hikmeti ile namaz sayısının hikmetine vâkıf ve hâkim olasın. Şöyle ki her insanın elinin 14 eklemi vardır; şöyle ki iki elin 28 eklemi vardır. O 28 ilahî harfe uygun bir karşılıktır ve Kur'an'ın aslıdır; Kur'an o 28 harften oluşmuştur³⁴.”

“Sabah namazının meşhûd olması şu nedenledir ki Allah Tealâ namazın tamamını 32 harf karşılığında koydu. Öğle ezanının on beş kelimesini sabah ezanının on yedi kelimesine eklersen 32 olur. İlahî 32 ezeli, ebedî ve kadimî harf karşılığında ki bu da Kur'an'ın aslıdır. Bir nedeni de şudur ki sabah ezanı 17 kelimedir ve kamet 11 kelimedir. İlahî 28 ezeli, ebedî ve kadimî harf karşılığında³⁵.”

³³ Vücüd-ı insânda şol a'zâlar ki ma'hall-i ğusldur bîst ü heşt ve sî ve dü kitâbet iki elinde ve iki ayağında ve yüzünde zâhirdür. Ol 'uzvları yumak gerek. Pes nazâr eyledüm kendü elümi ve ayağımı ve yüzümü bîst ü heşt kelime-i Hudâ muķâ-bilinde münķasım buldum. Kitâbet ve huķûṭ-ı ilâhî bu biş 'uzvdan özge 'uzvlarda zâhir görmedüm. Pes bu münâsebetle bîst ü heşt'i yumak gerekdür, bu biş 'uzvdur ve bîst ü heşt'i namâz kılmak gerekdür ve bîst ü heşt'i oķumak gerekdür ki Ķur'ândur. Ķur'an ol bîst ü heşt kelimededen mürekkabdür. Ol bîst ü heşt kelime ki mecmû'-ı mevcûdât ve eşyâya muhîṭdür ve muṭaşarrıfıdır.

³⁴ Parmaklar ve meş'allar 'adedi hikmetine ve namâz 'adedleri hikmetine vâkıf ve muṭṭali' olasın. Şöyle ki her Âdemün elinüñ on dört meş'ali var. Şöyle ki iki elün bîst ü heşt meş'ali vardır. Ol bîst ü heşt kelime-i ilâhîye muvâfıķ u muṭâbıķdur ve aṣl-ı Ķur'ândur ve Ķur'an ol bîst ü heşt kelimededen mürekkabdür.

³⁵ Bir vech daḥı budur ki namâz-ı şubḥ meşhûd olduğı şol cihetdendür ki Ķazret-i Ķaķ Te'âlâ namâzuñ itmâmunı sî ve dü kelime muķâbilinde ķodı. Zuhr ezanunuñ

“Ey gerçeklerin ve inceliklerin talibi! İlahî taat ve ibadetler Ahmed’in şeriatında ve Muhammed’in hükmü geçerli aziz dininde iki bayramdır. Birisine İyd-ı Fıtr derler ki Ramazan Bayramı’dır. İyd’in anlamı avdden gelir, yani iade etmek anlamındadır. Nitekim ibadetler ve taatlar ilahî sözler karşılığıdır. Çünkü taat, harf ve ilahî sözler karşılığında ikmâl olundu. Yine taatı baştan tutmak gerektir; nitekim bu iki bayramda taatlar ve ibadetler tamamlanır. Şu biçimde ki bayram namazında 12 tekbir almak gerekir; 7 tekbir ilk rekatta ve 5 tekbir ikinci rekatta almak gerek. 12 tekbir olur. 9 tekbir birinci hutbede ve 7 tekbir ikinci hutbede; bu iki hutbenin tekbirleri 16 tekbir olur. O 12 namazın tekbirleriyle 28 olur. Ayrıca iki rekât namaz daha kılmak ve iki hutbe daha okumak gerekir. İki namaz ve iki hutbe dört olur. 28 ile 32 olur³⁶.”

“Öyleyse Âdem’in uzuolarında, yüziünden daha şerif ve lâtif bir uzuv yoktur. Şu nedenle ki harfler ve ilahî sözlerin mahreci ve mazharıdır; bütüün güzellik, hoşluk, alımlılık ve olgunluk, hepsi yüzündedir. Üstelik ilahî hatlar o yüzde apaçık belirerek oldukça güzel ve hoş biçimde mahallerinde kendilerini göstermişlerdir. Ayrıca âşıkların kalbini çalan da insanın yüzüdür³⁷.”

“Ey derviş! Bil ki altmış gün (kefaret orucu) şu nedenledir ki yıl on iki aydır. Bunlar on iki burç karşılığındadır ki her bir ay bir burca denk gelir. Her

on biş kelimesin şubh ezânının on yidi kelimesine cem’ idesin. Sî ve dü olur. Sî ve dü kelime-i ezeli, ebedî, qadîmî muqâbilindedir. Bir vech dağı oldur ki ezân-ı şubh on yidi kelimedür ve kâmet on bir kelimedür. Bîst ü heşt kelime ola. Bîst ü heşt kelime-i qadîm-i ilâhî muqâbelesinde...

³⁶ Ey tâlib-i haqâyık u daqâyık! Tâ’at u ‘ibâdât-ı ilâhî şer’-i Aħmedîde ve dîn-i şerif-i ğayr-ı mensûh-ı Muħammedîde iki ‘yiddur. Birisine ‘İyd-ı Fıtr dirler ki ol Ramażân Bayramıdır ve birisine ‘İyd-ı Aêhiyye dirler, ol Ķurbân Bayramıdır. ‘İyd ma’nâsı ‘avddendür, ya’nî, i’âde itmek ma’nâsınadır. Zîrâ ki tâ’at u ‘ibâdât kelâm-ı tâmmât-ı ilâhî muqâbilindedir. Çünkü tâ’at kelime ve kelâm-ı ilâhî muqâbilinde tamâmuna irişdi. Yine tâ’atı başdan tutmak gerek. Bu iki bayramda tâ’at u ‘ibâdât tamâm olur. Bu vech ile ki bayram namâzında on iki tekbir itmek gerek. Şöyle ki yidi tekbir evvelki rek’atda ve biş tekbir ikinci rek’atda itmek gerek. On iki tekbir olur ve toĶuz tekbir evvelki huṭbede ve yidi tekbir ikinci huṭbede, bu iki huṭbenüñ tekbirleri on altı tekbir olur ve ol on iki namâzuñ tekbirleriyle bîst ü heşt tekbir olur ve dağı iki rek’at namâz kılmak gerek ve iki huṭbe oĶumak gerek. İki namâz ve iki huṭbe dört olur. Bîst ü heşt ile sî ve dü olur.

³⁷ İmdi Âdemüñ ‘uzvlarında vechinden şerif ü laṭif ‘uzv yoĶdur. Şol cihetden ki kelime ve kelâm-ı ilâhîniñ maħrec ü mażharıdır ve cemî’-i ħüsn ü cemâl ü firîbendeĝ ve kemâl, mecmû’[ı] yüzindedir ve dağı huṭuṭ-ı ilâhî ol yüzde lâyiḫ ü tâbân olup ğayet-i ħüsnde ve ğayet-i cemâlde vâkı’ olmuşdur ki cemî’-i mezâhirde muṭaşarrıfdir ve dağı ‘âşıklarunı Ķalbin rübüde eyleyen vech-i Âdemdür.

ayın aslı otuz gündür. Şöyle ki her burç otuz derecedir, her gün bir dereceye tekabül eder. Her derece altmış dakika, her dakika altmış saniyedir. Kısaca, her gün altmış dakika üzerine kurulmuştur. Her kim ki bir gün orucunu kasıtlı terk ederse, altmış gün o bir günün karşılığında oruç tutması gerekir... Bunun hikmeti şudur ki altmış 28 ve 32'nin toplamıdır³⁸."

"Hasta üzerine, iyileşinceye kadar, oruç farz değildir. Şu nedenle ki hasta günden güne ahiret seferindedir. Ruh, onun bedeninde karar kılmaz ve sabit olmaz; ona oruç farz olmaz³⁹."

Harflerin ve sayıların "Tanrı" olarak vasıflandırılmasının; Hallac ile şöhret bulan "ene'l-Hak" sözünün, tasavvuf camiasının türlü derunî izahatına karşılık Hurufilerce doğrudan doğruya Tanrı'nın 'insan sûreti'nde tecellî ettiği biçiminde yorumlanmasının kimi çevrelerce hoş karşılanmadığı, tarihsel vesikalarda kayıtlıdır. Ancak hoşgörüsüzlüğün temelinde, mutlaka manevî güce istinat eden bir politik yaklaşımın bulunması dikkat çekicidir. Bir duyuş, manevî platformdan siyaset arenasına indiğinde, her halükârda rakibi olan diğer siyâsî güçlerce dışlanır. Sonuçta kazanan, siyâsî iktidara nüfuz edebilen ya da ona dediğini yaptırabilen taraf olur. Unutulmalıdır ki günümüzde dahi "din büyüğü, şeyh, mevlânâ, hakîm, molla, efendi" gibi sıfatlarla anılan, tarihe mal olmuş birçok şahsiyetin sıralanan vasıfları; bu şahsiyetlerin "propaganda"larını iyi yapan sadık müritlerce atanmıştır. Bu noktadan hareketle, Hurufî metinlerinin değerlendirilirken "benim" ya da "senin" inancının değil; bilimsel mantığın da gerektirdiği gibi "tarihsel gerçeklik" in esas alınmasını temenni etmekteyiz.

³⁸ Ey dervîş! Bil ki altmış gün anuñ içündür ki yıl on iki aydur. On iki burc muķâbilindedür ki her bir ay bir burc muķâbilindedür. Her ayuñ aşlı oldur ki otuz gün ola. Şöyle ki her burc otuz derecedür ki her gün bir derece muķâbilindedür ve her derece altmış dakıķa ve her dakıķa altmış şâniyyedür, tâ 'âşire olunca şöyle muķarrer ve mu'ayyendür. Pes, her gün altmış dakıķa muķâbilinde vâķi' olmuşdur. Pes her kişi kim bir gün şavmunı ķasd ile terk eylese altmış gün ol bir günüñ 'ıvazı oruc tıtmak gerekdür ve daķı ol altmış gün bî-fâşıla müte'akıb ve mütevätir tıtmak gerekdür. Eger arada fâşıla vâķi' olursa, yine başdan tıtmak gerekdür.

³⁹ Haste üzerine oruc lâzım degildür, tâ hoş olunca. Şol cihetden ki haste rüz-be-rüz cenâh-ı seferdedür ki âhıret seferin eyler, tâ şaķıh olmaya. Rûh anuñ bedeninde ķarâr tıtmaz ve muķim olmaz, aña rûze lâzım olmaya.

Metin

Hidayetname, Hurufiliğin Anadolu coğrafyasındaki en önemli isimlerinden biri olan ve akımın didaktik yönünü temsil eden Abdülmecid bin Ferište İzzeddin'e ait bir telif olup Anadolu Hurufiliğinin temel kaynaklarından biridir. Eser Hicrî 838 (M. 1434) yılında kaleme alınmıştır (Aksu 1996: 135). Eserden bahseden kaynaklar, onun Fazlullah'ın Muhabbetnâme adlı eserinin tercümesi olduğunu ifade ederler⁴⁰.

Metni, tespit edebildiğimiz şu iki nüshayı karşılaştırmak suretiyle verdik:

1. Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Şer'iyye / 1350, 1b-22a [metinde M kısaltması ile gösterildi]
2. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar / 9685, 53b-73a [metinde İ kısaltması ile gösterildi.]

İki eserin farklı nüshalardan istinsah edildiği anlaşılmaktadır. M nüshasının ilk aşamada oldukça eksik ve kusurlu yazıldığı, ardından mukabele edilerek kusurların düzeltilmeye çalışıldığı dikkati çekmektedir. Düzeltmeler kırmızı renk kalemle yapılmıştır. İ nüshası, M'de yapılan düzeltmeleri ihtiva etmektedir ve M'ye nazaran daha sağlam bir nüsha olarak ön plâna çıkmaktadır. Hurufilerin çeşitli eserlerinde kullandıkları kimi kısaltmalar da İ nüshasında kullanılmıştır. Ancak, kısaltılarak şifrelenen sözcükler ve ibareler her zaman kullanılmamıştır. M nüshasında herhangi bir kısaltma ya da şifrenin kullanılmaması, bu iki nüsha arasında karşılaştırma yapılarak kısaltmaların doğru biçimde deşifre edilebilmesini sağlamıştır. Hurufilerin tevillerinde sıkça kullan-

⁴⁰ Bir misal olarak İsmail Arıkoğlu'nun (2006: 13) Hidayetnâme hakkındaki değerlendirmesine yer verelim: "*Fazlullah-ı Hurufî'nin Gürşan lehçesiyle yazdığı Muhabbetnâme'sinin güzel bir Türkçe tercümesidir... Ferišteoğlu'nun diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserde de büyük tasarrufları olduğu görülmektedir... Mütercim, yukarıda sıralanan unsurların sırlarına talip olanlar için söz konusu eseri Farsça'dan Türkçe'ye çevirdiğini belirtir.*" Ferišteoğlu, eserinin Farsça mukaddimesinde eseri çevirdiğini değil, "Türkçe üzerine bünyat ettiğini" söyler. Zaten Fazlullah'ın eserleri dışında bir kaynağı olmayan Hurufiliğin, diğer müelliflerce yazılan eserlerinin Fazlullah'tan etkilenmesi gayet doğaldır. Ancak gerek eserin genel üslubu, gerek Fazlullah'tan 3. şahıs olarak övgüyle bahsedilmesi ve gerekse Ferišteoğlu'nun eseri hakkındaki mütalaası, Hidayetnâme'nin *tercüme* bir eser olarak kabul edilmesini zorlatmaktadır.

dıkları terimleri kısalttıkları ve bu surette bir kısaltmalar sistemi geliştirdikleri dikkatimizi çekti. Bunları, yapılacak Hurufî tetkiklerine kolaylık sağlayacağı düşüncesiyle buraya aktarıyoruz:

HURUFÎ KISALTMALARI / ŞİFRELERİ [İ Nüshası]

Kısaltma	Eski Yazı	Transkripsiyon	Anlam
آ	آدم	Ādem	Âdem, hem ilk insan ve ilk peygamber, hem de doğrudan “insan” anlamında kullanılmıştır
آم	عليه السلام	‘aleyhi’s-selām	Din büyüklerini ululamak için kullanılan “Ona selâm olsun” anlamında Arapça ibare.
ع نامی	عرش نامه الهی	‘Arş-nāme-i İllāhī	Fazlullah Hurufî’nin, sisteminin temel akidelerini anlattığı, Hurufilerin temel eserlerinden biri.
بیست و هشت	بیست و هشت	bīst ü heşt	Farsça yirmi sekiz rakamı. Hurufî tevillerinin bağlı olduğu rakamlardan biridir.
جمعه	جمعه	cum‘a	Cuma günü. “Âdem günü” olarak bilinmesi ve bu günde “Cuma namazı”nın kılınması nedeniyle tevillerde kendine yer bulmuştur.
چهارده	چهارده	çehārdeh	Farsça on dört rakamı. Çeşitli tevillerde, bilhassa namazla ilgili olanlarda sıkça geçer.
فضل	فضل	Fazl	Fazlullah Hurufî. Hurufîliğin kurucusu.
حق تعالی	حق تعالی	Ḥaḡ te‘ālā	Allah tealā.
خط	خط	ḡaḡḡ, ḡaḡ	İnsan yüzünde bulunan kıl kümelerinin her biri. Bu kıl kümeleri sayısal olarak 28 ve 32’yi verecek biçimde açıklanır.

طس	خط استوا	ḥaṭṭ-ı istivâ	Hurüflere göre insanın saçlarını ortadan ikiye ayırmasıyla meydana gelen düz çizgi.
و	حوّا	Ḥavvâ	Âdem'in eşi. İlk kadın. Hurüfler, doğrudan "kadın" anlamında da kullanılmışlardır.
ح	حضرت	ḥazret	Saygı amacıyla çeşitli din büyüklerine verilen sıfat.
ح رس	حضرت رسالت	Ḥazret-i Risâlet	Resûl-i Ekrem Muhammed Peygamber.
ح صائل	حضرت صاحب تأویل	Ḥazret-i Şâhib-i Te'vîl	Tevîl Sahibi Fazlullah Hurufî.
ه	هفده	hefdeh	Farsça on yedi rakamı. Bilhassa namazla ilgili tevillerde çokça geçer.
طوطی	خطوط الهی	ḥuṭûṭ-ı ilâhî	İlahî kıl kümeleri, ilahî harfler. İnsan yüzünde harflerin sayısal değerlerine karşılık gelen ilahî kıl kümeleri.
تی	الهی	ilâhî	İlahî, tanrısal.
نسن	انسان	insân	İnsan, Âdem.
قرآن	قرآن	Ḳur'ân	Kur'an-ı Kerîm.
پانزده	پانزده	pānzdeh	Farsça on beş rakamı. Bilhassa Namazla ilgili tevillerde sıkça geçer.
رکعت	رکعت	rek'at	Rekat, namazın bölümlerinden her biri.
صلوة	صلوة	şalât	Namaz. İslâm dininin temel ibadetlerinden biri.
صلی الله علیه و سلم	صلی الله علیه و سلم	şallallâhu 'aleyhi ve sellem	Muhammed Peygamber'i ululamak için kullanılan "Allah onun şanını yüceltsin" anlamında Arapça ibare.

س	سى و دو	sī ve dü	Farsça 32 rakamı. Hurufî tevillerinin temelinde yatan iki rakamdan biri.
ش	شانزده	şānzdeh	Farsça 16 rakamı. Tevillerde geçer.
ك	شیطان	Şeytān	Şeytan. İnsanın bedenine secde etmediği için Tanrı huzurundan kovulan pis ve lânetli yaratık.
ع	تعالى	te‘ālā	Allah’ın adlarıyla birlikte kullanılan ululama sözcüğü.
و	وجه	vech	Yüz. Hurufîlere göre Tanrı’nın insandaki zuhur yeri.
ز	یازده	yāzdeh	Farsça 11 rakamı. Tevillerde geçer.

[İ53b] [M1b]

Hâzâ Risāle-i Hidāyetnâme

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Be-nâm-ı Kādīm-i Lā-Yezāl ve ‘Alīm-i Mütē‘āl (يعقول الذين كفروا لست مرسلأ قل)⁴¹ hamd-i bī-ḥadd ve şenā-yı bī-‘add Hāzret-i Hālīkrā ki ez-berāy-ı izhār-ı zāt ve intişār-ı şıfāt. Cemī‘-i maḥlūkāt ve maşnū‘atrā ber-ḥaṭṭ-ı istivā a‘lām-ı kelimāt-ı beyyināt ve āyāt-ı muḥkemāt-ı ḥod sāḥt. Kemā ḳālallāhu te‘ālā: (الرحمان علي العرش استوا)⁴² ve nidā-yı (اسجد والادم)⁴³ der-dād ve ḡalle⁴⁴ la‘net ber-gerden, nefret ber-cebīn ḳā‘il-i (انا خير منه) nihād ve şalāt-ı zākīyāt ber-server-i enbiyā Muḥammed Muşṭafā - ‘aleyhi efdālū‘ş-şalavāt ve ekmelū‘t-taḥiyyāt ve ‘alā ālihi‘l-emcād bādi yümnühü ve kerremühü.⁴⁵

Ammā ba‘d bā‘iş-i in taḥrīr ve sebeb-i in taḳrīr ān būd ki ez-yārān-ı hem-dem ve hem-demān-ı maḥrem ṭālibān-ı şādīḳān-ı dīnī⁴⁶ ve ‘aşīḳān-ı müsteḥaḳḳ-ı yakīnī⁴⁷ ez-in faḳīr-i dā‘ī bende-i Fażl-ı Yezdān ‘Abdü‘l-mecīd ibn Ferište ‘İzze‘d-dīn -işlahallāhu bi-şānihi- iltimās kerdend ki yek risāle cem‘ künem der-ma‘rifet-i zāt u şıfāt ve ma‘rifet-i Rabbü‘l-erbāb. İn faḳīr iltimās-ı işānrā icābet kerd be-muḳteżā-yı (انا خير منه)⁴⁸ nihād ber-sebīl-i ihtişār taḥrīr üftād ve egerçi muḥtaşarest feemmā [İ54a] in ḳatre [M2a] ez-baḥrīst ki

⁴¹ Kur’an-ı Kerīm, Ra’d/43: “İnkār edenler: «Sen peygamber deḡilsin» derler; de ki: «Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve Kitap’ı bilenler yeter.»”

⁴² Kur’an-ı Kerīm, Tâ-Hâ/5: “Rahman arşa hükmetmektedir.”

⁴³ Kur’an-ı Kerīm, Bakara/34, 7/111, 18/50, 20/116: “Âdem'e secde edin.”

⁴⁴ ḡalle: ḡallī M

⁴⁵ Ebedî ve ezeli olan, her şeyi bilen Allah’ın adıyla. “Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve Kitap’ı bilenler yeter.” Sonsuz şükür ve sınırsız sena, sıfatlarını yayan ve zatını izhar eden Yüce Yaratıcı’ya olsun. Bütün yaratıkları ve varlıkları kendisinin hatt-ı istivası, apaçık sözcüklerin işaretleri ve kesin ayetleri üzerine yarattı. Allah’ın sözüne göre: “Rahman arşa hükmetmektedir.” ve “Âdem'e secde edin.” nidasını gönderdi ve yarattığını lanetledi; “Ben ondan daha hayırlıyım.” diyene nefret saçtı. En güzel salāt ve en hayırlı dua Enbiyâ Serveri Hz. Muhammed’e ve onun kutlu ailesi üzerine olsun.

⁴⁶ dīnī: dīn M

⁴⁷ yakīnī: yakīn M

⁴⁸ “Ben ondan daha hayırlıyım.”

hîç ğavvāş ez-cevāhir ve le'ālî-i ān ne-mānd. (ولو أنّ مافي الارض من شجرة اقلام و)⁴⁹ Her kes ki in risālerā zābt küned ve istihzār nümāyed elbetde ki ü 'ārif ber-mebde' ve me'ād-ı ħod gerded ve nefsi-i ħod ve Perverdigār-ı ħodrā be-dāned ve be-ke-lām-ı ilāhî āşinā şevēd ve esrār-ı ħurūf-ı muḳaṭṭā'ātrā vāḳıf gerded ve be-sırr-ı ħaşr u neşr ve be-sırr-ı kıyāmet muṭṭālî' gerded ve dīger sırr-ı şalāt ve Ka'be ve be-sırr-ı şavm ve ħacerü'l-esved der-yābed ve sırr-ı ṭavāfrā müşāhede küned ve be-dāned ki Ādem ü Ĥavvā çist ve İblîs kîst 'ılme'l-yaḳîn ve 'ayne'l-yaḳîn müşāhede küned ve in risāle ber-zebān-ı Türkî bünyād kerde şü'd. Ez-berāy-ı ān ki ṭālîbān-ı in buḳ'a ber-zebān-ı Fārsî rüsûḫ-ı tamām ne-dāştend ve in risāle Hidāyetnāme nām üftād ve ez-Perverdigār-ı 'ālemiyān isti'ānet ḥ'āstem ki ez-ḫaṭā ve ze-lel nigāh dāred⁵⁰ (انا علي مايشاء قدير و بالاجابت جديد كتنبه سوّدته في شهر ربيع الاول في تاريخ سنة ثمانية و ثلاثين و ثمانية مائة و السلام علي اهل التوفيق و اصحاب التصديق بسم الله دارالمقامته من فضله لا الرحمن الرحيم الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن ان ربنا لغفور شكور الذي احلنا يمسنا فيها نصب و لا يمسنا فيها لغوب)⁵¹ (الركتاب انزلناه اليك لتخرج الناس من الظلمات الي النور)

⁴⁹ Kur'an-ı Kerîm, Lokman/27: "Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkep olsa ve yedi misli deniz de yedekte bulunup yazılsa yine de Allah'ın sözleri bitmezdi."

⁵⁰ Bu eseri yazmamın ve böyle bir beyanda bulunmamın nedeni, yakın ve içten dostların, dinin sadık talipleri ile Allah'ı yakın müşahede eden âşıkların bu duacı fakir ve Fazlullah'ın kulu olan Abdülmecid ibn Ferište İzzeddin'den Allah'ın marifetlerini ve onun zat ile sıfatlarını konu alan bir risale derlemesini istemeleridir. Bu fakir de onların söylediklerine uyarak ve "Ben ondan hayırlıyım" hükmünce bu kısa risaleyi kaleme aldı. Kısa olmakla beraber bu risale, hiçbir dalgıcın la'l ve cevherlerini bulamadığı denizin katresidir. "Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkep olsa ve yedi misli deniz de yedekte bulunup yazılsa yine de Allah'ın sözleri bitmezdi." Her kim ki bu risaleyi anlar ve hatırında muhafaza ederse; elbette ki o ârif kişi mebbe ve meâdını idrak eder, nefsinin Yaratıcı'nın kendisi olduğunu anlar, ilâhî sözleri daha iyi kavrar, "hurûf-ı mukattaa"nın sırrına vâkıf olur, kıyāmet ve toplanıp dağılma hususlarından haberdar olur, hacere üsved, oruç, Kâbe ve namazın gizemin çözer, tavafın sırrını müşahede eder. Ādem ve Havva'nın ne olduğunu, Şeytan'ın kim olduğunu kafî görüş ve kesin bilgi ile bilir. Bu risale Türk dili ile üzerine bünyat edilmiştir. Çünkü bu ülkenin talipleri Farsça'yı tam anlamıyla bilmezler. Bu risalenin adı "Hidayetnāme" konuldu. Âlemlerin Rabbi'nden dileğim, onu hata ve kusurdan koruyup gözetmesidir.

⁵¹ Kur'an-ı Kerîm, Fâtır/34-35: "Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbimiz bağışlayandır, şükürün karşılığını verendir. Bizi lütfuyla, temelli kalınacak cennete O yerleştirdi. Orada bize ne bir yorgunluk gelecek ve ne de usanç gelecektir."

Ey tâlib-i şâdıķ-ı dînî⁵³ ve müteħakkıķ-ı yakînî⁵⁴ [M2b] (هداك الله طريق الحق و)⁵⁵ fehm ü idrâk eyle ki Ĥaķ te'âlâ insânı 'âlem-i ġaybdan 'âlem-i şehâdete [İ54b] kendü ma'rifet zühürü için getürmişdür. Kemâ ħâlallâhu te'âlâ: (و ما خلقت الجنّ و الانس الا ليعبدون)⁵⁶ Ya'nî, "Cinn ü ins ben yaratdum⁵⁷, illâ beni bilmek için yaratdum." dir ve ĥadîs-i ħudsî daĥı şâhiddür bu sırır üzerine ki: (كنت كنزاً مخفياً فاجبت اعرف فخلقت الخلق لا عرف)⁵⁸ Ya'nî, ben bir gizli genc idüm, sevdüm ki bilinem; ĥalkı yaratdum, tâ ki bilinem. İmdi ey tâlib-i Ĥaķ! Her kişi kim anuñ talebi ve ma'rifeti Ĥaķ talebinden ġayrı olsa ve nefsi ma'rifetden⁵⁹ ġayrı olsa anuñ talebi 'abeş olsa gerekdür. Şöyle ki Ĥaķ te'âlâ buyurur kim: (افحسابتم انما خلقناكم عبثاً و انكم الينا لا ترجعون)⁶⁰ Ya'nî, şöyle mi şanursuz kim, biz sizi 'abeş yaratdık ve sizün ric'atünüz bizden yaña degildür. İmdi istihfâm, inkâr içündür. Ya'nî, biz sizi 'abeş yaratmadık ve sizün ric'atünüz bizden yañadur, dimek olur. (ولئن متّم اوقتلتم لالي الله تحشرون)⁶¹ Ya'nî, eger siz ölürseñüz ve eger ħatlı olursañuz, elbetde sizün me'âduñuz ve maĥşerünüz Ĥazret-i Ĥaķ te'âlâ ve teħaddes. İmdi vazîfe⁶² ħarîķası budur kim bir nev' ile sülük eyleyeler, tâ maĥşer aşlına vâşıl olalar. (من كان في هذه اعمى فهو في الآخرة اعمى)⁶³ Ya'nî, her kişi kim bu dünyâda, bu idrâkten ve bu müşâhededen kör olsa ve maĥşerini ve me'âdını müşâhede itmeye, âĥiretde daĥı kör olsa

⁵² Kur'an-ı Kerîm, İbrahîm/1: "Elif. Lâm. Râ. (Bu Kur'an), Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, yani her şeye galip (ve) övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır."

⁵³ dînî: dîn M

⁵⁴ yakînî: yakîn M

⁵⁵ "Allah seni doğru ve hak yola iletsin."

⁵⁶ Kur'an-ı Kerîm, Zâriyât/56: "Cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etmeleri için yaratmışımdır."

⁵⁷ metinde: yaratmadum M

⁵⁸ "Ben, gizli bir hazine idim; bilinip tanınmak istedim ve bilineyim diye mahlûkâtı yarattım."

⁵⁹ ma'rifetinden: ma'rifetden M

⁶⁰ Kur'an-ı Kerîm, Mü'minün/115: "Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?"

⁶¹ "Ölseniz de, öldürülseñiz de Allah'ın huzurunda toplanacaksınız."

⁶² vazîfe: ve ĥalife

⁶³ Kur'an-ı Kerîm, İsrâ/72: "Bu dünyada kalbi kör olan, ahirette de kör ve daha şaşkındır."

gerekdür. Bil ki bed-baht-ter⁶⁴ ve güm-râh-ter olsa gerekdür. Pes nâ-çâr sa‘y u cidd ü cehd eylemek gerekdür, tâ bu mertebe-i ‘aliyye ve menâzil-i [M3a] seniyye aña hâşıl ola ve ma‘rifet-i [İ55a] nefis ve ma‘rifet-i Rabbü’l-erbâb aña hâşıl ola (من عرف نفسه فقد عرف ربه)⁶⁵ Ya’nî, her kimse ki kendü nefisini bilse, taḥkîk-i Ḥâliḳini bilür. Bunuñ gibi kimseye “insân” dirler ve illâ ki eger bu müşâhedeye ve bu idrâke irişmese ḥayvândan kem-terdür (اولئك كالا نعام بل هم اولئك و اولئك هم الغافلون اضلّ)⁶⁶ İmdi ey dervîş! Bil ki bu idrâkât ve bu maḳâmât tâlibe hâşıl olmaz, illâ şol vaḳt hâşıl olur ki kelâm-ı ilâhîniñ ve eḥâdîs-i nebevîniñ taḥkîkine meşḡul ola ve ḥikmet ü serâyirine vâkıf u muṭtali‘ ola ve daḥı şol tâ‘ife ki bu ḥaḳâyıḳı ve bu ma‘ârifi Ḳur’ânuñ⁶⁷ yidinci baṭnından, Fazlullâhuñ feyzi ile keşf eyleyeler ve girü kalan maḥlûḳâta iṣâr u nişâr eyleyeler, Ḥazret-i Risâlet anlaruñ ḥaḳkında buyurmuşdur: (و اشوقا الي لقا اخواني)⁶⁸ Ey dervîş! Bil ki Ḥaḳ te‘âlâ ve teḳaddes kelâm-ı mecdî içinde buyurur ki: (ولا رطب ولا يابس الا في كتاب مبين)⁶⁹ Ya’nî, ‘âlemde yaş ve ḳuru yokdur, illâ⁷⁰ anuñ zikri Ḳur’ândadur ve daḥı bir sûrede buyurur ki: (و كل شيء احصيناه في امام مبين)⁷¹ Ya’nî, her nesne kim vardur ‘âlemde, anuñ ‘adedi Ḳur’ândadur ve bir âyetde⁷² daḥı buyurur kim: (و احصي كل شيء عدداً)⁷³ Ya’nî, her şeyi şayduḳ ‘aded cihetinden. Bunuñ mişâli âyet çoḳdur. İmdi bu âyet-i ‘azîmü’ş-şân ve celîlü’l-ḳadr ḥükmiyle gerekdür ki cemî‘-i umûr ve daḥı ‘adedi⁷⁴ cemî‘-i eşyânuñ Ḳur’ânda olsa gerekdür. İmdi muḥaḳḳaḳ u muḳarrer ü mu‘ayyendür ki ‘indillâh, umûr-ı ta‘abbüdiden mühim-ter yokdur [M3b] [İ55b] ve cemî‘-i umûr-ı ta‘abbüdi içinde namâzdan efdal ü a‘zam yokdur. Erkân-ı İslâmda ki (بين العبد والكفر ترك الصلوة)⁷⁵ ve daḥı (من ترك)

⁶⁴ bed-baht-ter: bed-baḥti M

⁶⁵ “Nefsini bilen Rabbini bilir.”

⁶⁶ Kur’an-ı Kerîm, A’râf/179: “İşte bunlar hayvanlar gibi hatta daha sapıktırlar. İşte bunlar gafillerdir.”

⁶⁷ Ḳur’ânuñ: Ḳur’ân

⁶⁸ “Benden sonra onlar, Allah indinde kederli olurlar.”

⁶⁹ Kur’an-ı Kerîm, En’âm/59: “Yaşı kuruyu ki apaçık Kitap’tadır.”

⁷⁰ illâ: illâ illâ İ

⁷¹ Kur’an-ı Kerîm, Yâsin/12: “Herşeyi, apaçık bir kitabda saymışızdır.”

⁷² âyetde: yirde M

⁷³ Kur’an-ı Kerîm, Cin/28: “Ve her şeyi bir bir saymıştır.”

⁷⁴ ‘adedi: ‘aded İ

⁷⁵ “Kullukla küfrü birbirinden ayıran, namazı terk edip etmemektir.”

الصلوة متعمداً فقد كفر⁷⁶) Ya'nî, her kişi kim namâzı kaşd ile terk eylese 'özrsiz ve bahânesiz, ol kişi kâfir olur ve daħı Resûl⁷⁷ -'aleyhi's-selâm- buyurur kim: kılehu 'aleyhi's-selâm (إذا عاب عنكم عقل البعير فتشدد و هوفي الكتاب)⁷⁸ Eger deveniñ dizi bağı sizden yiterse, öyle gerekdür ki anı Qur'ânda bulasuz. İmdi tarîķde bu ola ki namâz bu tarîķ üzerine mu'ayyendür ki on yidi rek'at farz hâzarda ve on bir rek'at seferde ve on biş rek'at cum'adadır. Qur'ânda elbetde bulmaķ gerekdür ve daħı şabâh namâzı iki rek'at ve öyle namâzı dört rek'at ve ikindi namâzı dört rek'at ve aħşâm namâzı üç rek'at ve yatsu namâzı dört rek'at, on yidi rek'at namâz ola. Bu 'adedi elbetde Qur'ânda bulmaķ gerekdür, tâ (و احصي كل شيء عدداً)⁷⁹ râst gele. İmdi ey dervîş ve ey tãlib! Mecmû'-ı 'ulemâ-yı zãhir⁸⁰ ve e'imme-i tefsîr ve ekâbirler ki gelmişlerdür, Qur'ânda icmâlen bu âyeti bulmuşlardur⁸¹ ki: (اقيموا الصلوة و اتوا الزكوة)⁸² Ya'nî, namâzı kıluñ ve zekâtı virüñ; lâkin 'aded-i rek'at ve bu tertîb ki ehl-i İslâm ortasında vaz' olunmuşdur⁸³, Qur'ânda hiç ma'lûm eylemediler. İmdi 'ulemâ-yı zãhir a'dâd-ı şalâtı Qur'an-ı 'azîmde bulmamışlardur. Pes bir tã'ife-i 'ulemâ-yı müte'ahhîrinden [M4a] Fazlullâh⁸⁴, 'ilmi ile ve keşfi ile ve feyz-i Rabbânî ile bu a'dâd-ı şalât[ı] Qur'ânda eger bulsalar hiç ğarîb ü 'acîb⁸⁵ olmaya ve anlara mütâba'at farz-ı 'ayn ve 'ayn-ı farz ola. (فوق كل ذي علم عليم)⁸⁶ İmdi ey tãlib-i haķîkat! Bil ki maķşûd-ı küllî ve maṭlûb-ı yakîñî oldur ki haķâyık-ı kelâm-ı ilâhî zuḥûr eyleye ki: (ليس وراء الله المشتي)⁸⁷ İmdi bil ki Haķ subhânehu ve te'âlâ on yidi rek'at namâz senüñ üzerüñe farz eyledi, vaķtâ ki hâzarda muķîm olasın ve on bir rek'at namâz farz eyledi vaķtâ ki seferde olasın. Bîst ü heşṭ rek'at olur ve daħı on biş rek'at cum'a ğünü farz

⁷⁶ "Namazı bilerek terk etmek, küfürdür."

⁷⁷ Resûl: Resûl-i Hâzret M

⁷⁸ "Deve sizden ayrılıp kaybolursa, onu Kitap (Kur'an)'da bulursunuz."

⁷⁹ Kur'an-ı Kerîm, Yâsin/12

⁸⁰ zãhir: zãhir ile M

⁸¹ bulmuşlardur: bilmişlerdür M

⁸² Kur'an-ı Kerîm, Bakara/43: "Namazı kılın, zekâtı verin."

⁸³ olunmuşdur: olmuşdur M

⁸⁴ Fazlullâhuñ: Fazlullâh M

⁸⁵ hiç ğarîb ü 'acîb: hiç ü 'acîb İ

⁸⁶ Kur'an-ı Kerîm, Yûsuf/76: "Her ilim sahibinden üstün bir bilen bulunur."

⁸⁷ "Allah'tan başka yardımcı olmadı."

eyledi çün on biş on yidi ile cem‘ idesin, sī ve dü olur. Bu cum‘a⁸⁸ didükleri bu i‘tibār iledür ki hefdeh ile pānzdehi cem‘ idesin, sī ve dü görine⁸⁹ vech-i Ādem muḳabelesinde (عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا)⁹⁰ nuñ sırrı zāhir ola. İmdi be-ḥaḳıḳat Kur‘ānuñ ki aşlı ki bīst ü heşt ḥarfdür ki Ḳur‘ān andan mürekkebdür. Eger bu bīst ü heşt ḥarfūñ bir ḥarfini Ḳur‘āndan iḥrāc eyleseler, Ḳur‘ān kendü ḥālî üzerine ḳalmaya ve müteğayyir ola ve daḥı maḳşūd ki Ḳur‘āndan ma‘nādur, fevt ola. Ol bīst ü heşt kelime ki Ḳur‘ānuñ aşlıdır, bunlardır: (اعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ) Eger sa‘il su‘āl itse ki: [M4b] lâmelif hesāba gelmedüğü niçündür? Cevāb oldur ki: lâm elif bir ḥarfdür, nitekim ḥadīṣde vārid olmuşdur ki (لام الف حرف واحد قد انزل الله تعالى علي آدم و معه سبعون الف ملك)⁹¹ Cebrā‘il indürdi yitmiş biñ melā‘ike bile indi. Her kimse ki lâm elife imān getürmeye, Ādeme inen kitāblara münkir oldı⁹². Ben andan bīzāram ve ol benden. Bu baḥş söylense⁹³ gerek inşā‘allāhu [İ56b] te‘ālā. İmdi ey ḫālib bu bīst ü heşt kelime ki Ḳur‘ānuñ aşlıdır on dört kelime sūrelerūñ evvelinde gelmişdür. El-Baḳara sūresinden tā Nūn ve’l-ḳalem sūresine varınca on dört kelimedür ḡayr-ı mükerrer ve ol on dört kelime budur: (ا ل د ك ه ي ع ص ط س ح) (م ق ن) Bu on dört kelimenūñ telaffuzından üç kelime daḥı zāhir olur ḡayr-ı mükerrer; elifden fī, şāddan dāl, nūndan vāv. Şöyle ki bu üç ḥarf ol on dört ḥarf ilen on yidi ḥarf olur⁹⁴. On yidi rek‘at şalāt-ı ḫazar anuñ ‘adedincedür. Muḫābiḳ u muvāfiḳdur⁹⁵ ve daḥı on bir rek‘at namāz ki seferde ḳılınur bu on bir kelime-i müteşābih ‘adedincedür ve ol budur: (غ ض ش ز ذ خ ج ث ت ب.) Dört kelime daḥı ḥurūf-ı ‘Acemīdür kim Tevrītde ve İncilde ve Zebūrda gelmişdür ve Pārsī lisānında gelür, [M5a] ammā ‘Arab dilinde gelmez. Ol dört kelime budur: pā, çā, jā, gā. Çünki bu dört kelimeyi ol on bir kelime-i ‘Arabī-i manḳūḫ birle cem‘ idesin, on biş olur. On biş rek‘at cum‘a namāzı

⁸⁸ Bu cum‘a: cum‘a İ

⁸⁹ görine: görünür M

⁹⁰ Kur‘an-ı Kerīm, Bakara/31: “Adem'e bütün isimleri öğretti.”

⁹¹ “Allah, Ādem’e yetmiş bin melek ile birlikte tek harf olan lâmelifi indirdi.”

⁹² oldı: olur M

⁹³ söylense: söyleşmeye (M‘deki metnin sahh kaydında ise *söylense* ve *söyleşmek* ibareleri bulunmaktadır.)

⁹⁴ on yidi ḥarf olur: İ‘de atlanmış.

⁹⁵ muvāfiḳdur: muvāfiḳ M

bunuñ 'adedincedür. Cum'a günü yevmü'l-mezîd olduğı bu cihetden olur⁹⁶. Bu dört kelime ziyâde oldı bîst ü heşt kelime üzerine. Cum'a bu i'tibâr iledür ki bîst ü heşt kelime ve sî ve dü kelime bu günde cem' oldı. Cum'a Âdem günü olduğı bu vech iledür, aḥbârda gelmişdür ki Âdem Fârsî lügatiyle mütekellim olmuşdur. Kelâm-ı Fârsî sî ve dü'dür. sî ve dü tamâm bu dört ḥarf ile olur ve daḥı iki ḥuṭbe ki cum'a güninde okınur⁹⁷, biri ṭavîl ve biri kaşîr. Tavîl, bîst ü heşt kelime-i Muḥammediyye muḳâbilinde ve kaşîr, dört kelime-i 'Acemiyye muḳâbilindedür ve daḥı [İ57a] şemşîr ṭutmaḳ kinâyetdür bundan ki bu gün Âdem günüdür ve Âdem şol⁹⁸ kimsedür ki melâ'ikeler anuñ ḥaḳḳında eyitmişlerdür ki (اتجعل فيها من يفسد فيها و يفسك الذمّا)⁹⁹ Ya'nî, bir kimseyi ḥalḳ itmek dilersin ki fesâd ve sefk-i dimâ eyleye. Ya'nî, şemşîr ki âlet-i fesâd ve sefk-i dimâdur, delâlet eyleye Âdeme ki bu gün Âdem günüdür ve daḥı Resûl¹⁰⁰ -'aleyhi's-selâm- Âdemüñ şâlih oğlıdur. Ḥaḳ ile atanuñ mîrâşî şâlih oğlına irişür. Bu cihetden buyurur ki: (انا رسول بالسيف)¹⁰¹ Ya'nî, ben resûlem şemşîr ile. Çün ḥaḳîḳaten Âdem oğlıdur ve bil ki Ḥâzret-i Risâlet -'aleyhi's-selâm- buyurmuşdur ki (آدم و من دونه تحت لواء يوم القيمة)¹⁰² Ya'nî, Âdem ve Âdemüñ [M5b] oğlanları benüm 'alemüm altında ola Kıyâmet gününde. Bu ma'nâ ola ki bîst ü heşt kelime ki maḥşûşdur Muḥammede ve sî ve dü kelime maḥşûşdur Âdeme. Âdemüñ sî ve dü kelimesi Ḥatemüñ bîst ü heşt kelimesinden zâhir olur. Zîrâ ki pā, çā, jā, gā hesab-ı cümelde sî ve dü'dür. Eger sâ'il su'âl itse ki, çün Resûl Ḥâzreti¹⁰³ -'aleyhi's-selâm- buyurur ki: (بعيث بجوامع الكلام)¹⁰⁴ Ya'nî, ben meb'ûş oldum cemî-i kelimeyle ve cemî-i kelime sî ve dü'dür. sî ve dü bu dört kelime-i 'Acemî ile tamâm olur. Ḥâzret-i Risâletüñ diline¹⁰⁵ bu dört kelime cārî olmadı. Kelâm-ı 'Arabîde bu¹⁰⁶

⁹⁶ cihetden olur: cihetdendür M

⁹⁷ cum'a gününde okınur: okınur cum'a gününde M

⁹⁸ şol: şöyle M

⁹⁹ Kur'an-ı Kerîm, Bakara/30: "Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin?"

¹⁰⁰ Resûl: resûl-i Ḥâzret

¹⁰¹ "Ben kılıçlı elçiyim."

¹⁰² "Kıyâmet gününde Âdem ve ondan gelenler sancağım altındadır."

¹⁰³ Resûl Ḥâzreti: Resûl-i Ḥâzret M

¹⁰⁴ "Ben kelimeleri toplamak için gönderildim."

¹⁰⁵ Ḥâzret-i Risâletüñ diline: Ḥâzret-i Risâlet dilinde M

¹⁰⁶ bu: İ'de yok

dört kelime-i ‘Acem gelmedi. Pes cevāmi‘ü’l-kelīm ne i‘tibār ile ola? Cevāb budur ki cevāmi‘ü’l-kelām ol¹⁰⁷ cihetdendir ki Ḥaḫ te‘ālā buyurur ki (ما ننسخ ما آتته واننسخها نأت بخير منها او مثلها الم تعلم ان الله علي كل شئ قدير¹⁰⁸) Ya‘nī, ol ki biz nesh eyleyüz bir āyetden yāhod [İ57b] ferāmūş eyleyüz ol āyete, bir āyet virdüm anuñ ‘ivāzında saña ki andan yigrek ola yā anuñ mişli ola. İmdi ol dört ḥarf-i ‘Acemi saña virmedüm, anuñ ‘ivāzı saña lāmelif virdüm. (و اذا بدلنا آيته مكان¹⁰⁹ آيته) Ya‘nī, bir āyet bir āyete tebdil eyleyüz ki lāmelif altı ḥarfdür. Lām üç ḥarfdür ve elif üç ḥarfdür. Bī-tekrār dört ḥarf olur. Şol cihetden ki elif iki ve lām iki ve mīm bir ve fī bir. Çünki bir elif ve bir lām tekrār tarḥ idesin, dört ḥarf kalur bī-tekrār. Ol dört ḥarf-i ‘Acemīnūñ ‘ivāzı geldi, tā Ḥāzret-i Risālet cevāmi‘ü’l-kelām ola ve daḫı bil ki cemī‘-i umūr-ı ta‘abbūdīnūñ efdali şalātdur. Şalāt mevḫūfdur vuzūya. Vuzū mevḫūfdur [M6a] şuya ve toprağa ve Şeyṭān-ı la‘īn ü merdūd u maṭrūd bu cihetden oldı ki āb u ḥāke inkār itdi. Ḳavluhu te‘ālā: (قوله تعالى يا ابليس ما منعك الا تسجد لما خلقت بيدي استكبرت ام كنت من العالين قال)¹¹⁰ Ya‘nī, Ḥaḫ te‘ālā dir ki: “Yā İblīs! Ne māni‘ oldı saña ki secde eylemedüñ şol nesneye ki yaratdum ben iki elümle? Tekebbürlük mi eyledüñ, yāhod yücelerden mi olduñ?” İblīs-i la‘īn cevābında eydür ki: “Ben yigregem ādemden,¹¹¹ şol cihetden ki beni āteşden yaratduñ ve anı topraḫdan yaratduñ. Āb u ḥāk ne nesnedür ki ben aña secde idem?” Çün āb u ḥāke ḫaḫāret göziyle baḫdı, āb u ḥāke¹¹² inkār eyledi. Pāklik āleti ḫod bu iki nesneyledür. Evvel ābdur. Eger [İ58a] āb olmasa ḫākdür. (قوله تعالى فان لم تجدوا ماء فتيمموا اصعيداً طيباً)¹¹³ Çün İblīs āb u ḥāke¹¹⁴ inkār eyledi, pes neces ḫaldı. Düşmen-i Ḥudā oldı ve ḫalife-i Ḥudānuñ daḫı

¹⁰⁷ ol: bu M

¹⁰⁸ Kur’an-ı Kerīm, Bakara/106: “Herhangi bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya unutturursak, onun yerine daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz. Allah’ın her şeye kadir olduğunu bilmez misin?”

¹⁰⁹ Kur’an-ı Kerīm, Nahl/101: “Bir ayetin yerini başka bir ayetle değiştirdiğimizde ...”

¹¹⁰ Kur’an-ı Kerīm, A’râf/12: “Allah, «Sana emrettiğim hâlde, seni secdeden alıkoyan nedir?» dedi, «Beni ateşten onu çamurdan yaratmış, ben ondan üstünüm» cevabını verdi.”

¹¹¹ ādemden: andan M

¹¹² ḫāke: ḫāki M

¹¹³ Kur’an-ı Kerīm, Mâide/6: “Su bulamamışsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin.”

¹¹⁴ ḫāke: ḫāki M

düşmeni oldı. (أَمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ)¹¹⁵ Anuñ için Hüdânuñ dağı dostı şol kimsedür ki tahâret birle ola. (وَاللَّهُ يَحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيَحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ)¹¹⁶ ve tahâret mevķūfdur āba ve hāke. İmdi tahâretde farz budur ki iki eli ve iki ayağını ve yüzünü yuya ve başa mesh ide. Cemī'-i 'uzvda yumaķ bu biş 'uzvdur. Eger şöyle ki vuzū bātil ola fi'lden veyā hareketden, yine bu biş 'uzvı yumaķ gerekdür. Vech-i hikmet bunda budur ki vuzū namāz içündür. Sī ve dü rek'atdur. Namāz, hāzarda ve seferde bīst ü heş't'dür ve namāzda Qur'an okumaķ gerekdür ki mürekkebdür bīst ü heş't kelimeden. Vücūd-ı [M6b] insānda şol a'zālar ki maħall-i ğusldur bīst ü heş't ve sī ve dü kitābet iki elinde ve iki ayağında ve yüzinde zāhirdür. Ol 'uzvları yumaķ gerek. Pes nazar eyledüm kendü elümi ve ayađımı¹¹⁷ ve yüzümü bīst ü heş't kelime-i Hūdā muķābilinde münķasım buldum. Kitābet ve huķūṭ-ı ilāhī bu biş 'uzvdan¹¹⁸ özge 'uzvlarda¹¹⁹ zāhir görmedüm. Pes bu münāsebetle bīst ü heş't'i yumaķ gerekdür, bu biş 'uzvdur ve bīst ü heş't'i namāz kılmaķ gerekdür ve bīst ü heş't'i okumaķ gerekdür ki Qur'andır. Qur'an ol bīst ü heş't kelimeden mürekkebdür. Ol bīst ü heş't kelime ki mecmū'-ı mevcūdāt ve eşyāya muħiṭdür ve mutaşarrıfdur. Mecmū'-ı zerrāt-ı kā'ināt ol bīst ü heş't ve sī ve dü kelime üzerine maħlūķdur. Pes her kimse ki bu sī ve dü kelimeye haķıķatle 'arif olmadı, şöyle [İ58b] ki Hāzret-i Risālet -'aleyhi's-selām- buyurur ki: (من لم يؤمن سرّ الحروف فهو ضالّ و مضلّ)¹²⁰ Ya'nī, her kimse ki ħurūfuñ esrārını bilmese, ol kimse güm-rāhdur ve güm-rāh-konendedür ve bir hadīşde dağı buyurur kim: (من لم يؤمن بالحروف وهي تسعته و عشرون حرفاً لا يخرج من (النار ابدأ)¹²¹ Ya'nī, her kimse ki bu yigirmi toķuz ħarfe imān getürmese, ebeden cehennem odından çıkmaya. (نعذو بالله من سخت الله و غضبه)¹²² İmdi ey ṭālib-i haķıķat, bil ki emr-i ilāhī şöyledür ki namāzda elbetde yüzü Ka'be ṭarafına

¹¹⁵ Kur'an-ı Kerīm, Māide/6: "Eğer cünüpseniz yıkanıp temizlenin."

¹¹⁶ Kur'an-ı Kerīm, Bakara/222: "Allah şüphesiz daima tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever."

¹¹⁷ kendü elümi ve ayağımı: iki elümi ve iki ayağımı

¹¹⁸ 'uzvdan: 'uzvda İ

¹¹⁹ 'uzvlarda: 'uzvlardan İ

¹²⁰ "Harflerdeki sırra inanmayan sapık ve yoldan çıkmıştır."

¹²¹ "29 harfe inanmayan ebedi ateşten çıkamaz."

¹²² "Allah'ın gazabına ve kahrına uğramaktan Allah'a sığınırız."

eylemek gerek. (فول وجهك شطر المسجد الحرام و حيث ما كنتم فولوا وجوهكم شطره)¹²³ Ya'nī, "Ey Muḥammed! Yüzünü Mescidü'l-Ḥarām tarafına pāk eyle ki Ka'bedür. Her kıanda ki olsañ elbetde gerekdür ki [M7a] vechünü Ka'be tarafına dutasin. Vech-i hikmet oldur ki Ḥazret-i Risālet buyurur ki: (خلق الله تعالى رأس آدم وجهته من تراب الكعبته و صدره و ظهره من ارض بيت المقدس و يده اليمنى من ارض المشرق و يده الیبرى من ارض المغرب و قخذیه من ارض الیمن و ساقیه من ارض مصر و قدمیه من ارض الحجاز)¹²⁴ Ya'nī, Ḥaḳ te'ālā Ādemüñ başını ve alnını Ka'beden yarattı ve göğsin ve arḳasın Beytü'l-muḳaddes toprağından yarattı ve sağı elini maşrıḳ toprağından yarattı¹²⁵ ve şol elini mağrib toprağından yarattı. Budlarını Yemen toprağından yarattı ve incüklerini Mısr toprağından yarattı ve ayaklarını¹²⁶ Ḥicāz toprağından yarattı. Pes (كل شئ یرجع الی اصله)¹²⁷ hükmiyle cemī'-i eşyānuñ ric'ati kendü aşlınadur. Pes mecmū'-ı eşyānuñ aşlı [İ59a] Ādemdür anuñ için yüzini Ka'be tarafında eylemek gerekdür. Ādemüñ vechi muḳābilidür. Nā-çār yüzini peder-i ḥaḳıḳī yüzine eylemek gerekdür ve namāz kıılmaḳ gerekdür ve daḫı ḫayvān boğazlamaḳ gerekdür ve boğazlamaḳda ol ḫayvānuñ yüzini Ka'be tarafına eylemek gerekdür, anuñ için ki ol mezḫūbuñ bedeni insān bedenünüñ cüz'idür ve hem vech-i insāna mübeddel olur ve hidāyete mübeddel olur ve daḫı meyyiti ḳabre ḳoyıcaḳ yüzini Ka'be tarafına eylemek gerekdür ki maḳām-ı vech-i Ādemdür, tā bilesün kim meyyitüñ vücüdi Ādemden ḫahir olmuşdur ve daḫı enbiyā-yı sābıḳ -şalavātullāhu 'aleyhim ecma'in- yüzlerini Beytü'l-muḳaddese eylemişler, 'ibādet ve perestiş eylediler. Şol cihetden ki Ādemüñ göğsi ve arḳası maḳāmıdır ve mecmū'-ı enbiyā evvel Ādemüñ arḳasında idiler. (بل هو) ¹²⁸ İmdi Ādemüñ 'uzvlarında [M7b] vechinden şerif ü laṭif 'uzv yoḳdur. Şol cihetden ki kelime ve kelām-ı ilāhünüñ maḫrec ü maḫaridur ve cemī'-i ḫüsn ü cemāl ü firibendegî ve kemāl, mecmū'[1]

¹²³ Kur'an-ı Kerim, Bakara/144: "Artık yüzünü Mescid-i Haram semtine çevir; bulduğunuz yerde yüzlerinizi o yöne çevirin."

¹²⁴ "Allah Ādem'i yaratırken başının ve yüzünün toprağını Kâbe'den aldı, göğsü ve sırtının toprağını Kudüs-i Şerif'ten, sağ elinin toprağını doğudan, sol elinin toprağını batıdan aldı. Ayaklarını Hicaz toprağından yarattı ve uyluklarını Mısır toprağından yarattı."

¹²⁵ yarattı: İ'de yok

¹²⁶ ayaklarını: ayakların İ

¹²⁷ "Her şey aslına dönecektir."

¹²⁸ "Belki o beyan eden ayetler ilim sahiplerinin kalbindedir."

yüzindedür ve dağı hutû-ı ilâhî ol yüzde lâyiğ ü tâbân olup gayet-i hüsnde ve gayet-i¹²⁹ cemâlde vâkı' olmuşdur ki cemî-i mezâhirde muşaarrıfıdır ve dağı 'aşıkıların qalbin rübüde eyleyen vech-i Âdemdür. Şöyle ki Hâzret-i Şâhib-i Te'vîl -'azze fazlıhu ve celletü kelimetuhu- buyurmuşdur. Beyt:

Çeşm ü güş u nuğk u idrâk-i fik[i]r
 Hâsen ü ferhunde vü zîb ü nazâr
 Hâk te'âlâ dâdeest in vechrâ
 Bi'snev ez men ey püser in vechrâ
 Sî vü dü hağğ-ı Hudâ-yı Zü'l-celâl
 [İ59b] Ân ki çün zât-ı Hudâyend Lâ-yezâl¹³⁰
 Hem be-şuret hem be-ma'nâ âşikâr¹³¹
 Mî-şevend ez-vech z'emr-i Kirdigâr
 Cümle ez-vech âşikârâ mî-şevend
 Nîst pinhân bîn Hudârâ mî-şevend
 Pes mekânîrâ ki hâk-i vech ez-ân
 Âmede bâşed be-hükmi-Ġayb-dân
 Bâşedeş el-hâk şeref ber-cümle câ
 Hemçü vech-i ü be-cümle 'uzvhâ¹³²

(كل شئى هالك الا وجه له الحكم و اليه ترجعون)¹³³ Çün Muḥammed -şallallahu 'aleyhi ve selem- mecmû'-ı enbiyânuñ efdali ve ekremi ve ekmelidür ve dağı cemî'-i

¹²⁹ gayet-i: be-gayet-i M

¹³⁰ Bu beyit M'de bir önceki beyitle yer değiştirmiş

¹³¹ Bu ve ardındaki iki beyit İ'de yok

¹³² Göz, kulak, konuşma ve düşünceyi algılama; güzellik, mutluluk, zînet ve hoşluk-tur.

Allah tealâ bunları şu nedenle vermiştir, ey çocuk, benden dinle.

Celâl Sahibi Allah'ın otuz iki hattı, Zevâlsiz Allah'ın zatıdır.

Onlar manâda ve surette Yaratıcı'nın emrinden ötürü apaçık ortadadır.

Hepsi insan yüzünde âşikâr olur, Allah'ı gör ki o, gizli değildir.

Böylece Gaybı Bilen'in hükmü ile toprak, mekân hâline geldi.

Gerçekten insan, yüzünün bütün uzuvlarına şeref verdiği gibi, her yere şeref verdi.

serâyire ve haķâyıķa vāķıf ve muṭṭalı'dür, lâ-cerem yüzini bu mevzı'a eyledi ki mecmū'-ı mevāzı'dan şerıf-ter ve fāzıl-terdür ki maķām-ı vech-i Ādemdür. İmdi cemı'-i benı Ādeme farz u vācibdür ki [M8a] Ĥazret-i Risālete tābi' olalar ve melā'ıke¹³⁴ Ādeme secde itdiler. Secde itmekde yüzlerini Ka'beye eylediler. Bu cihetden Ĥazret-i Risālet -'aleyhi's-selām- Ādemüñ iki kıdem yiridür ki¹³⁵ (قدميه من ارض الحجاز)¹³⁶ Ya'nı, ĉı cāy-ı ānest ki ben yüzimi Ādemüñ yüzine eylerem, bil ki ben Ādemüñ kıdemüñe eylerüm ve kıdemine secde eylerüm ki (يوم يكشف عن سوق ويدعون الي السجود)¹³⁷. Ya'nı, Kıyāmet günü ol gün olsa gerekdür kim sāk keşf ola. Cemı'-i sākıaruñ aşlı maķām-ı sāk-ı Ādemdür, keşf olmuş ola. Mecmū'-ı ḥalāyık secdeye da'vet olına, tā Ĥazret-i Ādemüñ ferzendlerinüñ 'aşķ-ı haķıķı[si]¹³⁸ ĝālib-ter ola melā'ıkelere 'aşķı¹³⁹ üzerine. ĉün melā'ıkelere Ādemüñ yüzine secde eylediler. [İ60a] "Biz Ādemüñ kıdemine secde eylerüz." Ey ṭālib-i Ĥaķ! Bil ki ba'zı 'ulemā-yı zāhir¹⁴⁰ ve ehl-i taşavvufdan muṭṭakā buña kâ'ıllerdür ki Ĥazret-i Ādem -'aleyhi's-selām- mescüd-ı melā'ıke olduĝı rüḥ-ı ilāhı sebebiyle oldu ki Ādeme nefḥ oldu. Bu āyet birle istidlāl iderler kim (فاذا سوّيته و نفخت فيه من روحي) (ففعوله ساجدين)¹⁴¹ Ya'nı, ĉün rāst eyledüm [M8b] Ĥazret-i Ādemüñ ḥıķkatini, ba'd ez-ān nefḥ eyledüm ol Ādeme kendü rüḥumdan, ba'd ez-ān melā'ıkelere Ādeme secde kıldılar. Pes anlar eydürler ki ĉün melā'ıke Ādeme¹⁴² secde eylediler ki rüḥ cesede dāḥil olduĝından şoñra oldu. Pes Ādemüñ mescüd olduĝı rüḥ cihetinden oldu, cesed cihetinden olmadı. Böyle degıldür ki 'ulemā-yı zāhir taşavvur iderler. Pes mescüd, cesed-i Ĥazret-i¹⁴³ Ādemdür, rüḥ degıldür. Şol cihetden ki Ĥaķ te'ālā kelām-ı kādımde yidi mevzı'da

¹³³ Kur'an-ı Kerım, Kasas/88: "O'ndan başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur, O'na döndürüleceksiniz."

¹³⁴ melā'ıke: melā'ıkelere M

¹³⁵ iki kıdem yiridür ki: iki kıdemi andadır ki İ

¹³⁶ "Ayaklarını Hicaz toprağından yarattı."

¹³⁷ Kur'an-ı Kerım, Kalem/42: "O gün incikten açılır ve secdeye davet edilirler."

¹³⁸ haķıķısi: M'de yok

¹³⁹ 'aşķı: 'aşķ İ

¹⁴⁰ zāhir: zāhirden M

¹⁴¹ Kur'an-ı Kerım, Hicr/29: "«Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!»"

¹⁴² Ādeme: İ'de yok

¹⁴³ Ĥazret-i: İ'de yok

ma'nâyı¹⁴⁴ taşrîh eylemişdür ki Hâzret-i Âdeme 'adâvet-i lafz ile Şeytân-ı la'inden ikrâr eylemişdür ki (يا ابلّيس ما منعك تسجد لما خلقت بيدي استكبرت ام كنت من)¹⁴⁵ Ya'nî, "Yâ İblîs! Ne mâni' oldı saña ki secde eylemedüñ şol nesneye ki ben iki elümle halk itdüm? Tekebbürlük mi eyledün? Yâhod kendözünü yücelerden mi taşavvur eyledün?" İblîs-i la'ın, merdud u ma'rud oldı. Ba'd ez-ân İblîs cevâb virdi ki: "Ben Âdemden yigregem." didi. "Şol cihetden ki beni oddan yaratduñ ve Âdemi toprakdan yaratduñ." didi ve hadîs-i kudsî dahı bu âyetün müfessiri ve mübeyyimidür¹⁴⁶: (خمرت طينة آدم بيدي اربعين صباحاً)¹⁴⁷. [İ60b] Bu ma'nâ muhaqqak ve muqarrerdür ki vücud-ı Hâzret-i Âdemi¹⁴⁸ Hâk te'âlâ iki eliyle taħmîr eylemişdür. Şol cihetden ki¹⁴⁹ tıyn-ı zâhir ve vücud-ı Âdemdür. Şeytân-ı la'ine eyitdi: "Niçün secde itmedüñ şol nesneye ki ben iki elümle taħmîr itdüm?" Pes taħkîk ve yakîn [M9a] ve muqarrer oldı¹⁵⁰ kim ol¹⁵¹ mescud, cesed-i Hâzret-i Âdemdür -'aleyhi's-selâm-, rûh degildür ve dahı ma'lûm eylemek gerek ki hikmet nedür ki mecmû'-ı Qur'an içinde Hâk te'âlâ yidi yirde Şeytân-ı la'ine hitâb eyledi ki, "Niçün secde eylemedüñ Hâzret-i Âdeme?" didi. Yidi yirde münhaşır olındı. Vech-i hikmet nedür bilmek gerek. Vech-i hikmet oldur ki çün insân, Havvâ batnından zâhir-i dünyâya gelür. Yidi kitâbetle gelür ki vechinde mestürdür. (والطّور و كتاب مسطور في رق منشور)¹⁵² Dört kirpik, iki kaş, bir saç. Hâk te'âlâ Şeytân-ı la'ine yidi nevbet, yidi kitâbet-i ilâhî 'adedince hitâb eyledi. Her hitâb bir haţt-ı ilâhî muqâbilinde vâkı' oldı. Yidi haţt-ı aşl 'adedince yidi kez secdeye da'vet olındı. Yidi kez secdeden ibâ eyledi. Çün secde itmedi, Hâzret-i Âdemün¹⁵³ vücud 'azametin¹⁵⁴ idrâk itmedi ve bilmedi her haţtı ol

¹⁴⁴ ma'nâyı: ma'nâ M

¹⁴⁵ Kur'an-ı Kerîm, A'raf/12: "Allah, «Sana emrettiğim halde, seni secdeden alıkoyan nedir?» dedi.

¹⁴⁶ âyetün müfessiri ve mübeyyimidür: âyete müfessir ve mübeyyindür İ

¹⁴⁷ "Hazreti Âdem'in hamurunu kırk gün elimle yoğurdum."

¹⁴⁸ Âdemi: Âdem İ

¹⁴⁹ ki: İ'de yok

¹⁵⁰ muqarrer oldı: muqarrerdür M

¹⁵¹ ol: İ'de yok

¹⁵² Kur'an-ı Kerîm, Tûr/1-3: "Kasem olsun o Tura, ve yayılmış bir varakta yazılmış bir kitaba..."

¹⁵³ Âdemün: İ'de yok

¹⁵⁴ vücud azametini: vücud-ı azîmin M

huṭūṭ-ı ilāhiden ki vech-i Ādemüñdür, bir kelime muḳābilindedür. Kelām-ı ḳadīm-i ilāhiden yidi kez merdūd u maṭrūd oldu. (وَ اِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي الْيَوْمِ النَّيْنِ)¹⁵⁵ (نعوذ بالله بفضل الله بسخط الله غضبه)¹⁵⁶ Ey dervīş!¹⁵⁷ Çün Ka'be Ādemüñ baş mevzı'ıdır, Hāḳ te'ālā Ādemüñ vechi¹⁵⁸ üzerine bīst ü heşt ḫaṭ kendü ḳudret eliyle kitābet eyledi. Dört kirpik, [İ61a] iki ḳaş, bir saç, iki 'arız, iki şārib, iki burun ḫaṭṭı¹⁵⁹ ve bir ḫaṭṭ aşağa ṭuṭaḳda¹⁶⁰ 'anfaḳa dirler ḫaṭṭ-ı istivā üzerine [M9b] on dört ḫaṭṭ, ol on dört daḫı maḫallinde bīst ü heşt ḫaṭṭ olur. Zarf u mazrūf ki (نور علي نور)¹⁶¹ bu ma'nāya işāretdür. (نور علي نور يهدي الله لنوره من يشاء)¹⁶² Pes¹⁶³ Hāḳ te'ālā hidāyet ider ol nūrı diledüğü kişiyē. Pes ḫacca varurlar ki Ādemüñ başı ḫilḳatinüñ mevzı'ıdır ve bīst ü heşt ṭavāf, vech ḫuṭūṭınuñ¹⁶⁴ 'adedinedür, eyleyeler. On dört farz ve on dört sünnet, yidi ṭavāf-ı ḫac ve yidi ṭavāf-ı 'umre farızadır. On dört siyāh ḫaṭṭıñ izāsında ki Ādemüñ ve Ādemī-zāduñ vechinde meşṭürdür ve on dört daḫı sünnet yidi ṭavāf-ı ḳudüm ve yidi ṭavāf-ı vedā' ki ol on dört ḫaṭṭıñ maḫalli muḳābilindedür ki tā müşa'ar ola bu ma'nāya ki bu maḳām Ādemüñ vechi¹⁶⁵ maḳāmıdır ve daḫı Ḥacerü'l-Esved ki 'ahd-nāme-i Ḥudā anuñ ḳatındadır. Bu ma'nāyadır ki ol daḫı vech-i Ādemüñ 'alāmetidür ve bir ḫaṭṭ-ı sefid rāst ol Ḥacerü'l-Esvedüñ ortasında vardır, işāretdür Ādemüñ ve Ḥavvānuñ ḫaṭṭ-ı istivāsına ki (اِنَّ رَبِّيْ عَلِي صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)¹⁶⁶ ve (اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ)¹⁶⁷. Çün Ādemüñ vechinüñ ḫaṭṭ-ı istivāsı üzerinden giçesin, ḫaṭṭ-ı istivā ile sī ve dü ḫaṭṭ zāhir [M10a] ola ki (عَلَّمَ اَدَمَ الْاَسْمَاءَ كُلَّهَا)¹⁶⁸ Esmā-yı küll sī ve dü kelimedür. Çün ḫaṭṭ-ı istivā

¹⁵⁵ Kur'an-ı Kerim, Sâd/78: "Ve her halde üzerindedir lâ'netim ceza gününe kadar."

¹⁵⁶ "Allah'ın Fazl'ıyla Allah'ın kahır ve gazabından yine Allah'a sığınırım."

¹⁵⁷ derviş: dost İ

¹⁵⁸ vechi: vech M

¹⁵⁹ ḫaṭṭı: ḫaṭṭ M

¹⁶⁰ ṭuṭaḳda: ṭudaḡuñ İ

¹⁶¹ Kur'an-ı Kerim, Nūr/35: "Nur üstüne nurdur."

¹⁶² Kur'an-ı Kerim, Nūr/35: "Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur."

¹⁶³ pes: pes çün M

¹⁶⁴ ḫuṭūṭınuñ: ḫuṭūṭıñ M

¹⁶⁵ vechi: vech M

¹⁶⁶ Kur'an-ı, Hūd/56: "Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır."

¹⁶⁷ Kur'an-ı Kerim, Fâtiha/6: "Bizi doğru yola eriştir."

¹⁶⁸ Kur'an-ı Kerim, Bakara/31: "Adem'e bütün isimleri öğretti."

üzerinden geçdük baş kitâbeti¹⁶⁹ ki birdür, iki oldı ve 'anfağa ki birdür iki oldı, şânzdeh¹⁷⁰ kitâbet zâhir oldı. Hâll ü maḥall sî ve dü kitâbet oldı. (علم آدم)¹⁷¹ 'adedince.

[İ61b] Hidâye: Ve daḥı muḳarrerdür ki cemî-i ḥüccâca ki erenlerdür, başların tırâş eyleyeler ve 'avretler ḳaşr ideler, tâ peder-i ḥaḳîḳînüñ başı ḳatında ḥaḫḫı¹⁷² nâḳış ide.

Hidâye: Ve daḥı beyne'l-'alemeyn geçmek gerekdür, tâ ḥacı ola. Âdemüñ ve Ḥavvânuñ ḥaḫḫı-ı istivâsı 'alâmetidür.

Hidâye: Ve daḥı Şeyḫân-ı la'ine muḫâlefet anuñ için kim Âdemüñ ve Ḥavvânuñ 'adûsıdur, altmış üç ḫaş üç günde atmaḳ¹⁷³ gerekdür, her gün yigirmi bir ḫaş Ḥavvâ vechinüñ kitâbet[i] 'adedincedür ki Ḥavvâ üç yidi ḫuḫḫüñ şâḫibidür. Bir yidi ḫaḫḫı-ı sevâddur ki dört kirpik, iki ḫaş, bir saḫ. Bir yidi daḥı anuñ maḥallidür. Bir yidi daḥı ol yidi ḫaḫḫı maḥallidür ki Âdemüñ bulügiyyet vaḳtinde zâhir olur ki ol yidi ḫaḫḫı Ḥavvâda yoḫdur. Bu üç yidi yigirmi bir olur.

Hidâye: Ve daḥı 'Arafât ḫaḫḫına varmaḳ gerekdür ki Âdemüñ ve Ḥavvânuñ mişâlidür. Ol 'Arafât didükleri bu cihetledür ki ma'nâ-yı 'Arafât, Âdemle¹⁷⁴ Ḥavvâ birbirin bulmaḫdan kinâyetdür. Kûḫ, vücüd-ı Âdeme işâretdür ki Âdem kendü vücüdü¹⁷⁵ ḫaḫḫına muḫḫalı' ola ki mecmû'-ı Âdemüñ vücüdü kelime ve kelâm-ı ilâhî-i ezeli¹⁷⁶, ebedî, ḡayr-ı maḫlûḳ muḫâbilinde münḳasım ve münḫaşır ve mündericdür. [M10b] Pes 'Arafât kinâyetdür kendü nefsin bilmekden. Ba'd ez-ân Rabbin bilmekden kinâyet oldı.

Hidâye: İmdi ey ḫâlib! Ḥaḫḫ te'âlâ cemî ḫullara farz itmişdür ki mâḫ-ı Ramazân şâ'im olalar. Şöyle ki, bir gün oruc bâḫıl eylese fi'len¹⁷⁷, ol bir gün oruc için altmış gün oruc müte'âḫıb ve mütevâli ve mütevâtir ve bî-fâşıla

¹⁶⁹ kitâbeti: kitâbet M

¹⁷⁰ şânzdeh: on altı M

¹⁷¹ Kur'an-ı Kerim 2/31 M

¹⁷² ḫaḫḫı: ḫaḫḫı-ı M

¹⁷³ atmaḳ: bıraḫmaḳ İ

¹⁷⁴ Âdemle: Âdem ve M

¹⁷⁵ vücüdü: vücüd M

¹⁷⁶ ezeli: ezel M

¹⁷⁷ fi'len: fi'lile M

tutmak gerek. Eger şöyle ki, der-miyân [İ62a] fâşıla olsa yine evvelinden tutmak gerektür.

Hidāye: Vech-i hikmet oldur ki Hâk te‘âlâ ve Teğaddes kendünüñ kelām-ı kadīminde ki tenzīl-i ilāhīdür, buyurur ki: (انّ الذّي فرض عليك القرآن لرادك)¹⁷⁸ Ya‘nī, ol Allāh ki bu Qur‘ānı¹⁷⁹ senüñ üzerine farz eyledi, yā Muḥammed elbetde bu Qur‘ān seni redd eyleyecektür me‘āda ve lākin bu āyetde¹⁸⁰ daḥı me‘ād, ma‘lūm eylemek olur. Bir sūrede daḥı buyurur ki: (و لئن)¹⁸¹ Eger şöyle ki, siz ölürseñüz ve eger қатlı olursañuz, elbetde sizüñ me‘āduñuz ve maḥşerüñüz Hāzret-i Hāğdur ve bir sūrede daḥı buyurur ki (هويطعوم و لايطعم)¹⁸² Hāğ te‘âlâ ṭa‘ām yidirür, kendü yimez. Pes ḥāşıl-ı kelām olupdur ki evvelki āyetden bu ma‘lūm oldı kim Qur‘ān redd eyler me‘āda. İkinci āyetden bu ma‘lūm oldı ki me‘ād Hāzret-i Hāğdur. Üçüncü āyetden bu ma‘lūm oldı ki Hāğ te‘âlâ ṭa‘ām yimez, ammā yidirür. Pes ‘ibādullāh bu ayda ekle¹⁸³ ve şürbe ve fıska [M11a] ve fesāda meşğül olmayalar¹⁸⁴, tā kināyet ola bu ma‘nādan ki elbetde me‘ād-ı aşlına müteveccih olalar ki me‘ād, Hāzret-i Hāğdur, daḥı umūr-ı küllinüñ ve umūr-ı cüz‘inüñ ḥağāyıkı¹⁸⁵ üzerine muṭṭali‘ ü vākıf olmak gerektür ve hem bilmek gerektür. İmdi taḥşış, bu māh-ı Ramazāna¹⁸⁶ niçündür? Şöyle buyurur ki (شهر رمضان الذّي انزل فيه القرآن)¹⁸⁷. Ya‘nī, bu māh-ı Ramazān bir aydur ki Qur‘ān bunda münzel olmuşdur. Ya‘nī, çün Qur‘ān redd eyler me‘āda; me‘ād, Hāzret-i Hāğdur ve Hāğ te‘âlâ yimez ve içmez ve Qur‘ān bu ayda münzel oldı. Bu cihetden yimemek ve içmemek bu ayda maḥşüş [İ62b] oldı.

¹⁷⁸ Kur‘an-ı Kerīm, Kasas/85: “Kur‘an'a uymayı sana farz kılan Allah, seni döneceğin yere döndürecektir.”

¹⁷⁹ Qur‘ānı: Qur‘ān

¹⁸⁰ āyetde: āyetden M

¹⁸¹ Kur‘an-ı Kerīm, Âl-i İmrân/158: “And olsun ki, ölseniz de, öldürülseniz de Allah katında toplanacaksınız.”

¹⁸² Kur‘an-ı Kerīm, En‘ām/14: “Beslenmeyip besleyen Allah.”

¹⁸³ ekle: ekl M

¹⁸⁴ olmayalar: olmazlar M

¹⁸⁵ ḥağāyıkı: ḥağāyık M

¹⁸⁶ Ramazāna: Ramazān

¹⁸⁷ Kur‘an-ı Kerīm, Bakara/185: “Ramazan ayı, ki onda Kur‘an indirildi.”

Hidâye: Ve daḥı bil ki mâh-ı Ramazân iki nev' üzerinedür, gâh otuz gün ve gâh yigirmi toḫuz gün olur. Vaḫtâ ki otuz gün olsa bîst ü heşt kelime-i ilâhîniñ muḫâbilinde ve iki kelime daḥı lâmelif, otuz gün olur. Vaḫtâ ki yigirmi toḫuz gün olsa, bu i'tibârla, lâmelif bir ḫarfdür. Nitekim ḫadîsde gelmişdür: (لام الف حرف واحد)¹⁸⁸ Pes bu i'tibârla otuz oldı ve ol i'tibârla yigirmi toḫuz oldı. Pes eger şöyle ki bir gün Ramazândan şavm bâṭıl eylese ol bir gün 'ivazı altmış gün müte'âḫıb ve mütevâtir ve mütevâlî ve bî-fâşıla oruc tıtmak gerekdür ve daḥı ol altmış günü müte'âḫıb tıtmak gerekdür bî-fâşıla. Eger bu altmış günüñ arasında birin yirse, yine evvelinden başlamak gerekdür. Ḥikmet nedür?

Hidâye: Ey dervîş! Bil ki altmış gün anuñ içündür ki yıl on iki aydur. On iki burc muḫâbilindedür ki her bir¹⁸⁹ ay bir burc muḫâbilindedür. Her ayuñ [M11b] aşlı oldur ki otuz gün ola. Şöyle ki her burc otuz derecedür ki her gün bir derece muḫâbilindedür ve her derece altmış dakîka ve her dakîka altmış sâniyyedür, tâ 'âşire olunca şöyle muḫarrer ve mu'ayyendür. Pes, her gün altmış dakîka muḫâbilinde vâḫi' olmuşdur. Pes her kişi kim bir gün şavmını ḫasd ile terk eylese altmış gün ol bir¹⁹⁰ günüñ 'ivazı oruc tıtmak gerekdür ve daḥı ol altmış gün bî-fâşıla müte'âḫıb ve mütevâtir tıtmak gerekdür. Eger arada fâşıla vâḫi' olursa, yine başdan tıtmak gerekdür.

Hidâye: Vech-i ḫikmet [İ63a] oldur ki altmış, 'aded-i sî ve dü ve bîst ü heşt'dür ve bîst ü heşt ve sî ve dü birbirinden ayru olmaz ve anlaruñ ortasında ḫiç fâşıla yokdur. Şöyle ki Şâḫib-i Te'vîl '-azze faḫluhu-¹⁹¹ buyurmuşdur beyt¹⁹²:

Bîst ve heşt ve sî ve dü ḫaḫṫ-ı Ḥudâ
Key tüvân kerden zi-yekdiger cüdâ¹⁹³

Bîst ve heşt ve sî ve dü ḫaḫṫ-ı Kerîm
Ber-ruḫ-ı Aḫmed ve Âdem-i müştâḫîm

¹⁸⁸ "Lâmelif bir harftir."

¹⁸⁹ bir: İ'de yok

¹⁹⁰ ol bir: ol gün bir M

¹⁹¹ '-azze faḫluhu-: M'de yok

¹⁹² beyt: İ'de yok

¹⁹³ Bu beyit M'de yok

Mî-tüvân kerden cüdâ nîst in muhâl
Nîst in hüküm ez-Ĥudâ-yı Zü'l-celâl¹⁹⁴

Pes bu cihetden altmış günü bî-fâşıla oruc tutmak gerektür ve dağı hüküm-i ilâhî böyledür ki misâfir oruc tutmaya, tâ şol gün kim kendü maķâmına iriše. İmdi ey t̄alib! Bil ki bunda hikmet-i ilâhî şöyledür ki şavm itmek, Ķur'ân nâzil olduğı aydadur. Şöyle ki Ķur'ân seferde¹⁹⁵ idi, yire nâzil olmamışdur ve muķim olmamışdur. Yire nâzil olmadın ve muķim olmadın oruc yoğ idi. Çünkü yire indi ve muķim oldu, oruc vâcib oldu. Pes bir kişı dağı bu münâsebetle vaķtâ ki seferde ola, vaķanına nüzül eylememiş ola [M12a] ve muķim olmamış ola, oruc aña lâzım olmaya. Her gâh ki vaķanına nüzül eyleye ve muķim ola, aña dağı oruc lâzım ola¹⁹⁶.

Hidâye: Bir vech dağı budur ki muvaħħid ü muħaķķık üzerine farzdur ki kelâm-ı nâtiķ ki vücüd-ı insândur, 'ayn-ı kelâm-ı şâmut bile ve göre ve müşâhede eyleye. Çün birbirinüñ 'aynı¹⁹⁷ ola. Mâdâm ki kelâm-ı şâmut seferde idi, rûze olmaya. Zîrâ ki şâmut ve nâtiķ birbirinüñ 'aynidur, ol vechden kim kelâm-ı şâmutdur ki kelâm-ı nâtiķuñ mazharından zuhür eylemişdür. Kendünüñ [İ63b] ihâţatın beyân eyler.

Hidâye: Ve dağı ĥaste¹⁹⁸ üzerine oruc lâzım degildür, tâ ĥoş olunca. Şol cihetden ki ĥaste rûz-be-rûz cenâh-ı seferdedür ki âĥiret seferin eyler, tâ şahîh olmaya. Rûh anuñ bedeninde qarâr tutmaz ve muķim olmaz, aña rûze lâzım olmaya. Bir vech dağı oldur ki çün rûze kelâm-ı ilâhînüñ nüzül ve qarârı¹⁹⁹ üzerindedür ve anuñ rûhî kelâm-ı ilâhîdür. Nitekim buyurur: (و انمآ امره اذا اراد شيئاً ان يقول له كن فيكون)²⁰⁰ (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ عَنّ الرّٰوْحِ قَل الرّٰوْحِ مِنْ اَمْرِ رَبِّي) Emrdür,

¹⁹⁴ Allah'ın yirmi sekiz ve otuz iki hattı, birbirinden nasıl ayrılabilir?

Kerem Sahibi Allah'ın yirmi sekiz ve otuz iki hattı, Ahmed'in yüzünde ve doğru yoldaki Âdem'dedir.

Onların birbirinden ayrılması imkânsız değildir, -Ancak- Celâl sahibi Allah'ın böyle bir emri yoktur.

¹⁹⁵ seferde: sefer-i Âdemi M

¹⁹⁶ ola: olur M

¹⁹⁷ 'aynı: 'ayn M

¹⁹⁸ ĥaste: İ'de yok

¹⁹⁹ nüzül ve qarârı: nüzülü ve qarâr M

²⁰⁰ Kur'an-ı Kerîm, İsrâ/85: "Sana ruhun ne olduğunu soruyorlar, de ki: «Ruh, Rabbin emrinden ibarettir.»

kelâm-ı ilâhîdür ve Hâk te'âlâ cemî-i eşyâyı icâd eyler ve mecmû'ı hâlâyıkı²⁰² "kün" muķâbilinde hilkat eylemişdür: iki pâre. Bir pâresi kâf muķâbilinde ve bir pâresi nûn muķâbilindedür. Halk u emr müsâvî ve muķâbil ve muvâfık ola ki (الا له الخلق و الامر تبارك الله رب العالمين)²⁰³ Pes mādām ki bu rûh anuñ vücüd memleketinde qarâr tutmadı, anuñ orucu oruc olmaya, tâ kelâm-ı şāmıta muţabık ola. Ey t̄alib-i 'aşık! İdrāk-i laţife-i tayyibe birle²⁰⁴ emr-i Hudāya²⁰⁵ ve kelâm-ı ilâhîye [M12b] nazar eyle: (و يسئلك عن الروح قل الروح) و يسئلك عن الروح (الاما امره اذا اراد شيئاً يقول له كن فيكون)²⁰⁶ (من امر ربّي)²⁰⁷ āyetinden²⁰⁸ şoñra eydür ki: (فسبحان الذي بيده ملكوت كل شيء و اليه ترجعون)²⁰⁹ Çün beyân-ı rûh ki emrdür, kelime-i "kün"dür ki buyurdı: Pāk dūrür ol Allāh ki anuñ elindedür her şeyüñ melekütü²¹⁰ ki taḥḳīḳ ü yaḳīnîdür²¹¹ ki cemî-i iştılâḥâtda meleküt-ı eşyâ, 'âlem-i ervâḥ-ı eşyâdur. Şöyle ki meleküt, 'âlem-i ecsām ve ecsâddur ve meleküt 'âlem-i rûh ve ervâḥdur tâ ki zihñ ile ve idrāk-i laţif ile bî-ta'aşşub ve cedel ve bî-şeḳḳ ü şübhe idrāk eylesesin [İ64a] ki meleküt-ı eşyâ, kâf ve nündür. Yine ric'ati añadur. (و اليه ترجعون فهم هذه الدقائق يفعل الله بها)²¹² ve daḥı bil ki ey t̄alib, erkân-ı İslāmuñ bir rükni daḥı zekâtdur. Şāhib-i Şer' şöyle tebyñ ü tevzih eylemişdür ve buyurmuşdur ki ğalleden on baţmāndan bir baţmān elbetde virmek gerekdür. İmdi bunuñ ḥikmetine ve ḥaḳīḳatine şalāt ḥaḳīḳatinden iriş ki Mi'râc gicesi Hâk te'âlâ Hâzret-i Risālete elli vaḳt namâz

²⁰¹ Kur'an-ı Kerîm, Yâsin/82: "Bir şeyi dilediği zaman, O'nun buyruğu sadece, o şeye «Ol» demektir, hemen olur."

²⁰² hâlâyıkı: hâlâyık M

²⁰³ Kur'an-ı Kerîm, A'râf/54: "Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!"

²⁰⁴ birle: İ'de yok

²⁰⁵ emr-i Hudāya: ve remz-i Hudāyı M

²⁰⁶ Kur'an-ı Kerîm, İsrâ/85: "Sana ruhun ne olduğunu soruyorlar, de ki: «Ruh, Rabbin emrinden ibarettir.»"

²⁰⁷ Kur'an-ı Kerîm, Yâsin/82: "Bir şeyi dilediği zaman, O'nun buyruğu sadece, o şeye «Ol» demektir, hemen olur."

²⁰⁸ āyetinden: bu āyetden M

²⁰⁹ Kur'an-ı Kerîm, Yâsin/83: "Her şeyin hükümranlığı elinde olan ve sizin de kendisine döneceğiniz Allah münezzehtir."

²¹⁰ melekütü: meleküt M

²¹¹ yaḳīnîdür: yaḳīndür İ

²¹² "Allah'ın bu incelikleri nasıl yaptığını ve dönüşün ancak O'na olduğunu idrak et."

farz eyledi. Şöyle ki eḥādīşde ve aḥbār-ı nebevīde muḳarrer ve muḥaḳḳaḳdur ve Ḥazret-i Risālet -‘aleyhi’s-selām- ol gice Mūsā Peyğambere irişdi. Semā-yı sādīşde eyitdi: “Ḥaḳ te‘ālā baña ve benüm ümmetüme elli vaḳt namāz farz u vācib eyledi.” didi. İmdi Ḥazret-i Şāḫib-i Te’vīl -‘azze fazluhu- beyān ḳılmışdur ve buyurmuşdur ki: Ol elli namāz, kelām-ı ilāhīnün ḫurūfı ve nuḳāṭı²¹³ ‘adedincedür ve mecmū‘[ı] elli olur. Mūsā Peyğamber eyitdi: “Var, taḫḫif dile.” didi. Resūl-i Ḥazret -‘aleyhi’s-selām- [M13a] yine döndi, taḫḫif diledi. Tā kim elli namāz biş vaḳt namāza geldi. (من جاء بالحسنة فله عشر أمثالها)²¹⁴ Pes Ḥaḳ te‘ālā bu biş namāzı Ḥazret-i Risāletden ve ümmetlerinden ol elli namāz yirine ḳabūl itdi. Çün ol elli namāz kim āsmāndan gelmişdi. Bişe geldi. Ğalleden daḫı vaḳtā ki şuyı²¹⁵ āsmāndan içse on baṭmāndan bir baṭmān ḫaḳḳullāh virmek gerekdür, şalāt muḳābilinde. Daḫı idrāk eyleye bu nükteleri ki Ḥaḳ te‘ālā şol kimseler ki zekāt virmezler, anlaruñ ḫaḳḳında buyurur ki: (وويل للمشرکین الذین لا یؤتون الزکوة و هم بالآخرة هم و ویل للکافرون)²¹⁶ Ya’nī, veyl şol kimseler içündür ki [İ64b] anlar zekāt virmezler ve āḫiretde anlar kāfirlerdür. Pes bir kimse ki zekāt virmedi, müşrikdür. Şol cihetden ki bir kişi şirkden ve küfrden taşra çıḳmaḳ dilese ve dīn-i İslāma girmek dilese, gerekdür ki on parmağından bir parmağın, müsebbihadır, ḳaldura; bu kelime ki²¹⁷ (لا اله الا الله محمد رسول الله)²¹⁸ dur diye, muvaḫḫid ola ve şirkden ḫalāş bula²²⁰. Pes her kişi andan birisin taşra çıḳarsa şol ṭarīḳ üzere ki engüşt-i müsebbihayı on parmağın arasından taşra getüre. On yidiyi on birden cüdā eyleye ve kelime-i şehādet diye, muvaḫḫid ola. Her kişi kim böyle eylemeye, ol müşrik ve neces ola ve daḫı ḫaḳḳullāh virmemiş ola. İmdi²²¹ ey ṭalīb-i ‘aşıḳ-ı şādīḳ! Fehm ü idrāk eyle ki vech-i ḫikmet nedür ki

²¹³ nuḳāṭı: noḳṭası İ

²¹⁴ Kur’an-ı Kerīm, En’ām/160: “Kim ortaya bir iyilik koyarsa ona on katı verilir.”

²¹⁵ şuyı: şu İ

²¹⁶ Kur’an-ı Kerīm, Fussilet/6-7: “Vay ortak koşanlara! Onlar zekat vermezler; ahireti inkar edenler de yalnız onlardır.”

²¹⁷ kelimeyi: kelime ki M

²¹⁸ محمد رسول الله: M’de yok

²¹⁹ tekbir: Allah’tan başka tapacak yoktur, Muhammed Allah’ın elçisidir.

²²⁰ bula: ola

²²¹ imdi: M’de yok

namâzda vaktâ ki teşehhüd okumağa başlayasın, iki elüñi²²² iki uyluğun²²³ üzerine kıomak gerekdür. Şağ elüñün biş parmağından [M13b] birin kıaldurmak gerekdür ve bir parmağın açmak gerekdür. Okumak vaktinde müsebbiha parmağı hareket itmek gerek ve kelime-i (شهد ان لا اله الا الله و اشهد ان)²²⁴ dimek gerekdür²²⁵.

Hidâye: Vech-i hikmet oldur ki parmaklar ve mefşallar²²⁶ 'adedi'²²⁷ hikmetine ve namâz 'adedleri hikmetine vâkıf ve muţtali' olasın. Şöyle ki her Âdemün elinün on dört mefşali var. Şöyle ki iki elün bîst ü heşt mefşali vardur. Ol bîst ü heşt kelime-i ilâhîye muvâfık u muţbıkdur ve aşl-ı Kıur'ândur ve Kıur'an ol bîst ü heşt kelimedden mürekkebdür ve namâz dahı üç kıısmdur. On yidi rek'at namâz hâzarda ve on bir rek'at seferde ve on biş rek'at cum'ada. On yidi ile on biri cem' idesin, bîst ü heşt olur ve on bişle on yidi sî ve dü olur. [İ65a] Her Âdemün eli biş parmağdur. Bu biş parmak, on dört mefşaldür ve biri iki mefşaldür. Aña "ibhâm" dirler. Kıalan, üçer mefşaldür ve bir parmağa "engüşt-i müsebbiha" dirler. Anı açmak gerek.

Hidâye: Vech-i hikmet oldur ki tâ²²⁸ engüşt-i müsebbihayı açasın ki üç mefşal vardur. Şol elün on dört mefşalin çün bile cem' idesin. On yidi olur. Hâzar namâzı on yidi rek'atdur, on yidi mefşal muķâbilinde. Kıur'an-ı kıadimün süreleri evvelinde gelmişdür. Ol dört parmak şağ elde maķbüzdur. On bir mefşaldür. Namâz-ı sefer²²⁹ on bir rek'atdur, on bir mefşal muķâbilinde ve on bir mefşal on bir kelime-i manķüt-ı müteşâbih muķâbilindedür ki Kıur'an-ı kıadim-i ilâhinün aşlıdur. Vaktâ sî [M14a] engüşt-i müsebbiha birle hisâb idesin ki (يمحوا الله مايشاء و يثبت و عنده ام الكتاب)²³⁰ hükmiyle şol elün on dört mefşaliyle cem' itseñ on biş olur. Cum'a günü namâzı on biş

²²² elüñi: elün İ

²²³ uyluğun: diz İ

²²⁴ kelime-i şehâdet: Allah'tan başka İlah olmadığına ve Muhammed'in onun elçisi olduğuna şehadet ederim.

²²⁵ gerekdür: gerek İ

²²⁶ mefşallar: mefâşillar M

²²⁷ 'adedi: 'aded İ

²²⁸ tâ: İ'de yok

²²⁹ namâz-ı sefer: sefer namâzı M

²³⁰ "Allah, dilediğini siler, dilediğini ispat eder. Bunlar levh-i mahfuzda yazılıdır."

biş, kâmetüñ 'adedine muķâbil ve muvâfık olur ve ol yitmiş iki kelime budur: (اعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم الف بي تي ثي جيم حي خي دال ذال ري زي) [M14 b] İmdi ey fâlib-i Hâķ ve bende-i Hüdâ! Hâķķıyla hûb te'vîl eyle. Eger sâ'il su'al itse ki namâz, bu bîst ü heşt kelime üzerine ki aşl-ı Qur'ândur, ne münâsebetle ve ne delâletledür dirse²⁴⁰, cevâb oldur ki: Evvelâ delâlet ve münâsebet oldur ki muķâbık ve muvâfık ve iltizâm ma'lûm olmuşdur ki namâz on yidi rek'atdur hâzarda ve²⁴¹ Qur'an-ı kadîmüñ sûreleri evvelinde muķat'ta'at on yidi [M15a] geldi ğayr-ı mükerrer. Pes aña muķâbık u muvâfık ola. Şöyle ki kelâm-ı 'Arabîde gelmişdür ki (طابق النعل بالنعل اذا توافقا)²⁴² ve daħı on bir rek'at namâz-ı seferde muķâbık u muvâfık oldu ve ol on bir kelime-i müteşâbih-i manķûta kim bu on yidinüñ bâtınundan müstaħrec ve zâhir olur. Şöyle ki bu on bir rek'at mevķûfdur seferde ol on bir kelime-i müteşâbih ol on yidinüñ bâtınında seferde idi. Anı izhâr itmek 'âlimlere ve 'ariflere mevķûf idi. 'Âlem-i ervâhuñ misâfir-i haķıķîsi Hâzretüñ vücûd-ı şerîfine ki ol Hâzret-i Şâhib-i Te'vîldür ki on bir kelime-i müşâbih, ol on yidi kelime-i muħkemâtuñ bâtınundan zâhir eyledi ve daħı emr ki oldu: (فأتوا بسورة من مثله)²⁴³ onla bir on bir sûre olur. Bu on bir müteşâbihe işâretdür [İ66b] ve bu işâret daħı oldur ki namâz, muṭlaķ²⁴⁴ münâsebetde aşl-ı Qur'ândur. Zîrâ ki Qur'ânda Hâķ te'âlâ²⁴⁵ buyurur ki: (انني انا الله لا اله الا انا فاعبدني)²⁴⁶ Hâķ te'âlâ buyurur ki: "Namâz râst eyle, benüm zikrüm için." İmdi anuñ zikri Qur'ândur: (انا نحن نزلنا الذكر و انا له)²⁴⁷ ve bir maħalde daħı buyurur ki: (والتاليات ذكرا)²⁴⁸. Pes zikr-i Qur'ândur. Pes namâz râst ṭutmaķ Qur'an içündür ki namâz on yidi ve on

²⁴⁰ dirse: dise M

²⁴¹ ve: veyâ M

²⁴² "Bunlar birleştigi zaman pabuçla pabuç gibi mutabık olurlar (birbirini tamamlarlar.)"

²⁴³ Kur'an-ı Kerîm, Bakara/23: "Siz de onun benzeri bir sure meydana getirin."

²⁴⁴ muṭlaķ: muṭlaķan İ

²⁴⁵ Te'âlâ: M'de yok

²⁴⁶ Kurân-ı Kerim, Tâ-Hâ/14: "Şüphesiz ben Allah'ım, benden başka tanrı yoktur; bana kulluk et; beni anmak için namaz kıl." –"beni anmak için namaz kıl" kısmı metinde yazılmamıştır.-

²⁴⁷ Kur'an-ı Kerîm, İsrâ/9: "Doğrusu Kitap'ı Biz indirdik, onun koruyucusu elbette Biziz."

²⁴⁸ Kur'an-ı Kerîm, Sâffât/3: "Ve o yolda zikir okuyanlara."

bir ve on biş ki kılırsın, on yidi rek'at on yidi kelime-i muhkem muḳābi-
linde, rāst bilesin ve on bir rek'at on bir müteşābih muḳābilinde, rāst bilesin
ve on biş rek'at on biş kelime muḳābilinde, rāst bilesin. On bir müteşābih
birle dört kelime ki pā, çā, jā, gā'dur on biş olur. Tā namāz rāst Ḳur'an için
tutmuş olası ki Ḳur'an 'ibāretdür bīst ü heşt kelimeden. Bunlaruñ arasında
daḫı ne münāsebet ve ne muṭābaḳat ola?

[M15b] Hidāye: Ve daḫı bil²⁴⁹ ki namāz-ı cum'a on bir kelime-i müşābih
ve dört kelime-i 'Acemī ile on biş olur, kılmak gerekdür. Şol cihetdendir ki
cemī-i kütüb-i enbiyāya īmān getürmek farz u vācibdür. Kemā ḳalallāhu
te'ālā: (كل آمن بالله و ملائكته و كتبه و رسله) ²⁵⁰ ve bir yirde daḫı buyurur ki: (الذين يؤمنون
بما انزل من قبلك) ²⁵¹ İmdi bu dört kelime enbiyā-yı sābıḳ kitāblarında gelmişdür.
Pes anuñ 'adedince 'amel eylemek gerek ola ve farz ola ve daḫı bil ki²⁵² bu
dört kelimenüñ zuhūrı senüñ bāṭnuñda vardur ve hem senüñ lisānuñdan
zāhir olur. Pes anuñ 'adedince 'amel eylemek farz oldı ve daḫı (علم آدم الاسماً)
كلمها²⁵³ hükiyle esmā-yı külliye 'adedince 'amel eylemiş olası. Esmā-yı küll
[İ67a] sī ve dü'dür. sī ve dü ol dört kelime-i 'Acemī ile tamām olur. Eger sā'il
su'āl itse ki müsellemler namāz Ḳur'an için rāst eylemek gerekdür. æābit oldı.
Ve lākin neden ma'lūm oldı ki müfredāt-ı Ḳur'āna rāst eylemek gerek?
Niçün mürekkebāt-ı Ḳur'āna rāst olmaya? Muṭlaḳā²⁵⁴ cevāb oldur ki: Ḳur'an
didi. Ḳur'an hem mürekkebdür ve hem müfreddür. Zīrā ki anda hem
mürekkeb geldi ve hem müfred geldi. Bes müfred daḫı Ḳur'an ola ve şöyle
ki mürekkebāt-ı Ḳur'an ile 'amel eylemek gerekdür. Müfredāt-ı Ḳur'an ile
daḫı hem 'amel eylemek gerekdür.

Hidāye: ve daḫı oldur ki mürekkebāt-ı Ḳur'ānda icmālen buyurdı, "Na-
māzı rāst eyle." didi. (اقبموا الصلوة)²⁵⁵ didi. [M16a] Tā idrāk-i laṭīf²⁵⁶ ile bilesin ki
Ḳur'anuñ aşlı üzerine müfredātudur. Namāz-ı aşlı²⁵⁷ rāst eylesin.

²⁴⁹ bil: bilüñ M

²⁵⁰ Kur'an-ı Kerim, Bakara/85: "Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberle-
rine inandı."

²⁵¹ Kur'an-ı Kerim, Nisâ/162: "Senden önce indirilen Kitap'a inanan müminlere..."

²⁵² bil ki: bilüñ M

²⁵³ Kur'an-ı Kerim, Bakara/31: "Adem'e bütün isimleri öğretti."

²⁵⁴ muṭlaḳā: İ'de yok

²⁵⁵ Kur'an-ı Kerim, Bakara/43: "Namazı kılın."

²⁵⁶ laṭīf: laṭīfe M

Hidâye: Ve daḥı Qur'an ḥod 'ibâretdür muṭlak müfredâtdan. Eger müfredât olmasa, Qur'an olmasa. Zîrâ ki mürekkebât-ı Qur'an kâ'imdür müfredât ile. Aşl-ı vaz'da ve kendünün ḥaḳîkatinde müfredâtdan ḡayrı ḥiç nesnenün vücûdı yoḡdur. Zîrâ ki müfredât ḡâh kendü efrâdı ile kâ'im olur, ḡâh mürekkeb olur, beyânından ve zuhûrından ötürü. Pes aşlda Qur'an hemîn müfredât ola. Pes namâz[ı], müfredât 'adedince kılmak gerekdür.

Hidâye: Bir münâsebet daḥı oldur ki tevḥîd-i Qur'an ki müfredât mertebesindedür, tâ ki mürekkebâtdan ṡaşra qadem başmasaḥ müfredâtuḥ zâti 'âlemine teveccüh eylemeseḥ, tevḥîd ḥâşıl olmaz.

Hidâye: Bir vech daḥı oldur ki şalât 'ayn-ı Qur'andır ki Ḥaḡ te'âlâ kendü kelâm-ı kadîmde buyurur ki: (اقمو الصلوة لدلوك الشمس الي غسق الليل و قرآن)²⁵⁸ [İ67b] Qur'an, "fecd" buyurduḡından murâd, namâz-ı fecrdür. Pes namâz-ı şubḥ, Qur'an-ı şubḥ ola. Namâzlaruḥ efdâlidir. Zîrâ ki meşhûddur. Pes namâz, 'ayn-ı Qur'an ola²⁵⁹.

Hidâye: Bir vech daḥı budur ki namâz-ı şubḥ meşhûd olduḡı şol cihetdendür ki Ḥazret-i Ḥaḡ te'âlâ namâzuḥ itmâmını sî ve dü kelime muḡâbilinde ḡodı. Zühr ezânınuḥ on biş kelimesin şubḥ ezânınuḥ on yidi kelimesine cem' idesin. Sî ve dü olur. Sî ve dü kelime-i ezeli, ebedî, kadîmî muḡâbilindedür. Bir vech daḥı oldur ki ezân-ı şubḥ on yidi kelimedür ve kâmet [M16b] on bir kelimedür. Bîst ü heşt kelime ola. Bîst ü heşt kelime-i kadîm-i ilâhî muḡâbelesinde²⁶⁰ ki Qur'anuḥ aşlıdur. Şalât-ı şubḥ bu iki vech ile meşhûd oldı. İmdi ey ṡâlib-i 'âşık-ı muḥliş! Eger sâ'il su'âl itse ki "Bu beyânından müsellemedür. Namâz ve Qur'an ortasında daḥı aşl-ı Qur'an ortasında tevḥîd bu vech ile mezkûr oldı. Ammâ tevḥîd ve ittihâd ve münâsebet ki namâz ile muṭlak muḡaṡṡâ't ortasında ve²⁶¹ süreleruḥ evvelinde gelen müfredâtdur. Pes Qur'anuḥ zâhir terkîbinden ḡaṡ-ı nazar

²⁵⁷ namâz aşlınu: namâz-ı aşlı İ

²⁵⁸ Kur'an-ı Kerim, İsrâ/78: "Güneşin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl; sabah vakti de namaz kıl, zira sabah namazına melekler şahit olur."

²⁵⁹ ola: olur M

²⁶⁰ muḡâbelesinde: muḡâbilinde M

²⁶¹ ve: İ'de yok

eyleseñ, münāsebet ki terkībinden müfredāt²⁶² üzerine lāzım gelür. Delīl talebin eyleyeler muṭlaqā. Müfredāt ki anuñ ‘adedince namāz olsa gerek?’ Cevāb budur ki: (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ كَهِیْعَصْ ذَكَرَ رَحْمَتَهُ رَبِّكَ) ²⁶³ ve dağı buyurur ki: (اقم الصلوة لذكركي) ²⁶⁴ Ki “Namāzı rāst eyle, benüm zıkrüm için.” Anuñ zıkrı (كهیْعص) ‘dur ki Qur’ānuñ müfredātındandır ve hem muḳaṭṭa‘ātdandır. Mertebe-i tevḫīdde muḳarrer ve muḳaḳḳaḳdur ²⁶⁵ ki muḳaṭṭa‘āt [I68a] ve müfredāt birbirinüñ ‘aynıdır, zāt ile hem şıfāt ile hem ef‘āl ile. Pes namāz muḳābilinde rāst ṭutmaḳ gerek. Pes bu cihetden namāz müfredāt ve muḳaṭṭa‘āt muḳābilinde rāst ṭutmaḳ gerek ve kıлмаḳ gerek. Bu tevḫīd ve bu ‘ayniyyet[i] ‘ayn-ı başıretle idrāk eyle ve dağı kitābet-i ilāhīnün süreleri evvelindeki muḳkemāt ve muḳaṭṭa‘āt ve müfredātı ‘ayn-ı (كهیْعص) müşāhede eyleye ve dağı [M17a] bu ‘ayn ve bu ‘ayniyyet Ḥazret-i (كهیْعص) ‘dur. Kendünün zāt-ı muṭlaḳıyla terkīb-i istivāsı üzerine dağı Qur’ānuñ efrād[i] ki Qur’ānuñ vasaṭı ve nuşfi vākī‘ olmuşdur ki: (ان ربي علي صراط مستقيم) ²⁶⁶ ḥükmiyle ²⁶⁷ zuhūr eyledi ve mecmū‘ını kendünün ‘aynı eyledi ki (خير الامور اوسطها) ²⁶⁸

Hidāye: ve dağı şehīd-i şıfāt ki vasaṭdadur. Mecmū‘-ı ümem ortasında Ḥaḳ te‘ālā ümmet-i Muḳammede vasaṭ didi. Bunda vech-i ḥikmet oldur ki ḥurūf-ı muḳaṭṭa‘āt ki Qur’ānda gelür vasaṭda vākī‘ olmuşdur. Ya’nı, iki terkīb ortasında vākī‘ olmuşdur. Ol ḥurūf-ı muḳaṭṭa‘āt sırrını bu ümmete bildürdi ve hem Ka‘be dağı vasaṭ-ı arzda vākī‘ olmuşdur ki nāf-ı zemīndür. Ol Ka‘benün sırrını bu ümmet buldı ve hem ḥaṭṭ-ı istivāyı bu ümmet buldı. Bu ümmet-i Muḳammedün ²⁶⁹ şehīd olduğunıñ sırrı budur: (و كذالك جعلناكم امة وسطا) ²⁷⁰ ve dağı eger müşrik veyā ²⁷¹

²⁶² müfredāt: müfred

²⁶³ Kurân-ı Kerim, Meryem/1-2: “Esirgeyen ve Bağıslayan Allah’ın adıyla. Kaf, Ha, Ya, Ayn, Sad. Bu, Rabbinin kulu Zekeriya’ya olan rahmetini anmadır.” - kulu Zekeriya’ya olan- kısmı metinde yazılmamıştır.

²⁶⁴ Kurân-ı Kerim, Tâ-Hâ/14: “Beni anmak için namaz kıl.”

²⁶⁵ muḳarrer ve muḳaḳḳaḳdur: muḳarrerdür M

²⁶⁶ Kur’an-ı Kerim, Hüd/56: “Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır.”

²⁶⁷ ḥükmiyle: kelimeyle İ

²⁶⁸ “İşlerin hayırlısı vasat olanıdır.”

²⁶⁹ Muḳammedün: Muḳammed İ

²⁷⁰ Kurân-ı Kerim, Bakara/143: “Böylece sizi insanlara şahid ve örnek olmanız için tam ortada bulunan bir ümmet kıldık. Peygamber de size şahid ve örnektir.”

²⁷¹ veyā: yā M

muḳallid bu tevḫide ve kelâm-ı ilâhîye îmân getürmese ki (و يقول الذين كفروا) (كهيعص) [İ68b] Ḥazret-i (الست مرسلأ قل كفا بلله شهيدأ و بيني و بينكم و من عنده علم الكتاب) çün vasaḫdadur. (شهيدأ)²⁷³ didügi bu ma'nâ ola ki bu 'ayniyyeti 'ayn-ı Ḥaḫ ile izḫâr eyler (قل كفا بلله شهيدأ و بيني و بينكم و من عنده علم الكتاب) İmdi ey ḫâlib, Ḥaḫ eger (كهيعص)'nuñ 'azâmeti ve celâleti²⁷⁵ bu nev' ile ve bu ḫarîḫ ile²⁷⁶ olmayaydı Ḥazret-i Emîrû'l-mü'minîn [M17b] ü İmâmü'l-müttaḫîn 'Ali bin Ebâ Ḥâlib - kerremallâhu vechehu- nice buyururdu²⁷⁷: (يا كهيعص اعوذ بك من كل الذنوب التي تهتك) :²⁷⁷ İmdi ey²⁷⁹ ḫâlib-i 'aşîḫ! Bil²⁸⁰ bu nükte-i laḫîfeyi ki Ḥazret-i 'Ali -'aleyhi's-selâm²⁸¹ buyurmuşdur. Bu cihetdendür ki kendü vücûd-ı şerîfini kelâm-ı ilâhî bildi ve eyitdi ki: (انا كلام الله الناطق)²⁸² Zîrâ ki anuñ vücûd-ı Ḳur'an-ı ḫadîmüñ müfredâtına mazḫar oldı. Pes ol müfredâta yol iletmiş ola, müttakî oldı. Bismillâhirrahmânirrahîm (الم ذلك الكتاب لا ريب فيه هدي) (المتقين)²⁸³ Pes ol müttakîlerüñ imâm ve pîş-vâsı olmuş ola. Zîrâ ki Emîrû'l-mü'minîn 'Ali -kerremallâhu vechehu- kendü 'aşırında bildi ve eyitdi ki: (انا) (كهيعص انا حم عسق)²⁸⁴ ve daḫı (انا كلام الله الناطق) didi. Pes müfredât-ı kelâmullâh[ı] kendü vücûdında buldı, müttakî oldı ve İmâmü'l-müttaḫîn oldı. Ey ḫâlib-i ḫaḫâyıḫ u daḫâyıḫ! Ḥâ'at u 'ibâdât-ı ilâhî şer'-i Aḫmedide ve dîn-i şerîf-i ğayr-ı mensûḫ-ı Muḫammedide iki 'ıyddur. Birisine 'İyd-ı Fıḫr dirler ki ol Ramazân Bayramıdur ve birisine 'İyd-ı Aḫḫiyye dirler, ol Ḳurbân Bayramıdur. 'İyd ma'nâsı 'avddendür²⁸⁵, ya'nî, i'âde itmek ma'nâsınadır. Zîrâ ki

²⁷² Kurân-ı Kerim, Yûsuf/43: "İnkâr edenler: «Sen peygamber değilsin» derler; de ki: «Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve Kitap'ı bilenler yeter.»"

²⁷³ "Şahit ol."

²⁷⁴ Kurân-ı Kerim, Yûsuf/43: "«Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve Kitap'ı bilenler yeter.»"

²⁷⁵ 'azâmeti ve celâleti: 'azâmetini ve celâletini M

²⁷⁶ ile: birle İ

²⁷⁷ buyururdu: buyurdu M

²⁷⁸ "Ey kâf, hâ, yâ, ayn, sad'ı buyuran! Bütün günahlardan sana sığınırız, zulme karşı bize yardım et."

²⁷⁹ ey: M'de yok

²⁸⁰ bil: bile M

²⁸¹ 'aleyhi's-selâm: M'de yok

²⁸² "Ben Allah'ın sözlerini konuşurum."

²⁸³ Kur'an-ı Kerim, Bakara/2: "Elif, lâm, mim. Bu, doğruluğu şüphe götürmeyen ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara yol gösteren Kitap'tır."

²⁸⁴ "Kâf, hâ, yâ, ayn, sad; bunlar benim rumuz harflerimdir."

²⁸⁵ 'avddendür: 'avdenedür M

[İ69a] t̄ā‘āt u ‘ibādāt kelām-ı tāmāt-ı ilāhī muḳābilindedür. Çünkü t̄ā‘āt kelime ve kelām-ı ilāhī muḳābilinde tamāmuna irişdi. Yine t̄ā‘atı başdan t̄utmaḳ gerek. Bu iki bayramda [M18a] t̄ā‘āt u ‘ibādāt tamām olur. Bu vech ile ki bayram namāzında on iki tekbīr itmek gerek. Şöyle ki yidi tekbīr evvelki rek‘atda ve biş tekbīr ikinci rek‘atda itmek gerek. On iki tekbīr olur ve toḳuz tekbīr evvelki huṭbede ve yidi tekbīr ikinci huṭbede, bu iki huṭbenüñ tekbīrleri on altı tekbīr olur ve ol on iki namāzuñ tekbīrleriyle bīst ü heşt tekbīr olur ve daḫı iki rek‘at namāz kıılmaḳ gerek ve iki huṭbe oḳumaḳ gerek. İki namāz ve iki huṭbe dōrt olur. Bīst ü heşt ile sī ve dü olur. Sī ve dü kelime-i ḳadīmī ḡayr-ı mer‘ī muḳābilinde ki kelimāt-ı tāmduḳ (علم آدم الاسماء (كأها) ²⁸⁶ . Bu ‘ıyduñ günlerinde ‘ibādāt-ı kelimāt-ı ilāhī muḳābilinde tamām oldı. Pes yine ‘ibādāt başdan i‘āde itmek gerek. ‘ıyduñ iştikāḳı ‘avddendür ²⁸⁷ .

Hidāye: Cum‘a günü daḫı ‘ıydü‘l-mü‘mīnīn ve ḥaccü‘l-mesākīndür hem bu cihetdendür ki bu cum‘a günü t̄ā‘āt u ‘ibādāt bu ²⁸⁸ sī ve dü kelime-i ilāhī muḳābilinde tamām olur ²⁸⁹ . Yine ‘ibādāt başdan t̄utmaḳ gerek. Ol gün ‘ıydü‘l-mesākīn ola.

Hidāye: Ve daḫı bil ki her yılda cum‘a ve bayram bir günde ola, ol gün “‘ıydü‘l-ekber” olur, dirler ve eger Ḳurbān Bayramı cum‘a güninde olsa ol güne “ḥaccü‘l-ekber” ²⁹⁰ dirler. Şol cihetden ki ictimā‘-ı ‘ıydeyn olur. Pes girü ḳalan bayramlardan ekber ola.

Hidāye: Ve daḫı bil ki cum‘a gününe “ḥaccü‘l-mesākīn” niçün dirler. Meşelā ḥac ki ṭavāf-ı ḥāne-i Ka‘bedür. Şol sebebden ötürüdür ki ol ḥāne [İ69b] vech-i Ādem mişālidür ve daḫı Ādemüñ nuṭḳı mişālidür ki ḥaḳīḳatde Ādemdür [M18b] ve daḫı Ādemüñ ḫilḳat[i] mişālidür ki anuñ vücdıdır. Ol mişāl ṭavāf eylemek gerek ve cum‘a, ḫilḳat-i Ādem ol gün olmuşdur. Çünkü ḥacdan maḳşūd ḫilḳat-i Ādemdür. Bu cum‘a günü daḫı ḫilḳat-i Ādem günidür. T̄ā‘āt u ‘ibādet ḫilḳat-i Ādem muḳābilinde ola ve ḥaḳīḳat-i Ādem kelāmdur ki sī ve dü‘dür ki bu ma‘nā ol günde tamām olur. Pes bu cihetden cum‘a daḫı ḥac ola. İmdi mesākīne ḳayd olduḡı ²⁹¹ niçündür ki “ḥaccü‘l-

²⁸⁶ Kur‘an-ı Kerīm, Bakara/31: “Adem'e bütün isimleri öğretti.”

²⁸⁷ ‘avddendür: ‘avdendür M

²⁸⁸ bu: İ‘de yok

²⁸⁹ olur: oldı M

²⁹⁰ ḥaccü‘l-ekber: ḥacc-ı ekber M

²⁹¹ olduḡı: itdüḡi M

mesâkîn" didi. Şol cihetdendür ki rûh-ı ilâhî (نقخت فيه) Âdeme bu cum'a günü gelmişdür ve sâkin olmuşdur. Mesâkîn cem'-i miskîndür. Murâd miskînden, sükündandır. Şöyle ki Hâzret-i Şâhib-i Te'vîl buyurmuşdur ki: "Miskîn, mübâlagâdur sükûndan. Ya'nî, miskîn oldur ki anuñ sükûnı Hüdâ ile ola." Hüdâdan ğayrı kimseyle²⁹² sâkin olmamışdur.

Hidâye: Ve daħı ol kimse ki bu sükûnuñ u miskînuñ haķıķatına irişmiş ola, cum'a anlaruñ haccıdır. Şöyle ki²⁹³ Hâzret-i Muħammedü'l-Muştafâ - 'aleyhi efđalü's-şalavât u ekmelü't-taħıyyât- "istid'â-yı haşr" ki eyitdi, anuñ gibi miskînân zümresinden eyitdi ki: (اللهم احبني مسكناً و امتي مسكناً و احشرنى في زمرة) (المساكين يوم القيامة)²⁹⁴

Hidâye: Çünkü cum'a günü haccü'l-mesâkîn ola ve Muħammed - 'aleyhi's-selâm- bunuñ gibi miskînlere tâlib ola ve Haķ te'âlâ anuñ du'âsını kabûl eyledi [M19a] ve talebini yirine getürdi ve Muħammed-i Şâdıķ - 'aleyhi's-selâm- eyitdi ki cum'a sâ'ir ümem ortasında yoĝ idi. Haķ te'âlâ baña virdi ve daħı "Mü'minlerüñ 'ıydıdır." didi. Zîrâ ki [I70a] her kimse ki bu haķâyıķa irişdi, Hüdânuñ dostı ve velîsi oldı. Çünkü Hüdânuñ dostı oldı, aña havf u hüzn kalmadı, emîn oldı (الا ان اولياء الله لا خوف عليهم و لا هم يخزنون)²⁹⁵ Çünkü emîn oldı ve mü'min oldı. Cum'a günü anuñ 'ıydı olur ki 'ıydü'l-mü'minîn oldı ve daħı ehl-i zâhirüñ ve ehl-i ma'âşuñ daħı tarîķi böyle²⁹⁶ ma'rûf u meşhûrdur ki cum'a günü elbetde şādlık ve feraħ ve neşâţ eyler ve şādî şol vaķtdur ki bir kişı taķlidden ve şirkden ħalâş olmuş ola ve taħķiķe ve tevħide ve ma'rifete vâşıl ola, ol zamân cum'a anuñ 'ıydı ola. Bu 'ıyd ki cum'a gün[i]dür. Hâzret-i Risâlet ve ümmetlerine maħşûşdur kendüden soñra. Zîrâ ki ħadîşde buyurur ki: (عيداً لك و الامتك من بعدك)²⁹⁷ İmdi ey derviş ve tâlib! Ma'rifet-i nefis bil ki ħadîşde şöyle vârid olmuşdur ki (من عرف نفسه فقد عرف ربه)²⁹⁸ Ya'nî ki her kimse ki kendü nefisini bildi, ol kimse Rabbini bildi. İmdi

²⁹² kimseyle: kimse İ

²⁹³ ki: İ'de yok

²⁹⁴ "Allah'ım, beni miskin olark yaşat ve miskin olarak öldür; kıyamette miskinler zümresiyle haşr eyle."

²⁹⁵ Kur'an-ı Kerîm, Yûnus/62: "İyi bilin ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir."

²⁹⁶ tarîķi böyle: tarîķi ile M

²⁹⁷ "Bayram senin için ve senden sonra ümmetin için."

²⁹⁸ "Nefsini bilen Rabb'ini bilir."

ma'rifet-i Rab²⁹⁹ mevķūfdur ma'rifet-i nefse. Sen evvel nefsini bilmek gereksin. Tā ma'rifet-i Rab saña hāşıl ola.

Hidāye: Bil ki nefis insānuñ zāhiridür. Delā'il-i kaṭ'ī ile cümlesinden birisi budur ki Hāzret-i Risālet -'aleyhi's-selām- buyurur ki: (نفسك مطنتك فاروق)³⁰⁰ Ya'nī, senüñ nefsüñ senüñ mürekkebüñdür. Ya'nī, zāhir-i vücūd rūhuñ mürekkebidür ve bir yirde daḥı buyurur ki: [M20b] (لنفسك عليك حق فاروق بها)³⁰¹ Ya'nī, senüñ nefsinüñ senüñ üzerüñde haḥķı vardır. Aña şefkat ve yardım eyle, tā za'if [I71a] olmaya ve senden girü ḳalmaya ve daḥı ol şifāt ki nefis bābında söylemişdür³⁰² ki: Yimekten, içmekten dürlü dürlü ef'āl-i zamīmeden ve ḥamīdeden vücūd-ı insānuñ zāhirindedür. Pes nefis, zāhir-i vücūd-ı insān ola ve daḥı bil ki Rab besleyiciye dirler, anaya, ataya daḥı dirler. Bu cihetdendir ki: (و قل رب ارحمهما كما ربياني صغيراً)³⁰³ Ehl-i taşavvuf daḥı ve ba'zı 'ulemā-yı zāhirden bunuñ üzerine dirler ki: "Cemī-i eşyayı perveriş eyleyici esmā-yı ḥüsnādur." Mişl-i Ḳābız ve Bāsiṭ ve Fettāḥ ve Rezzāk. Bir daḥı esmānuñ emşali her şey ki vardır, cemī-i mevcūdātndan bu esmā-yı ḥüsnānuñ bir isminüñ maḫarı vāķi' olmuştur. Pes ism-i Rab ol maḫarı perveriş idicidür ve daḥı muḳarrerdür³⁰⁴ ve muḫaḳḳaḳdur ki bu esmānuñ aşlı ve ḫaḳıķati sī ve dü kelime-i ezeli, ebedi, ilāhī, ḳadīm, ğayr-ı mer'īdür ki ve ol sī ve dü esmānuñ şüreti budur: (اعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم ا ب ت ث)³⁰⁵ Pes cemī-i esmā-yı ḥüsnā bu sī ve dü kelime-i müfreden mürekkebdür [M20a] ve hem bunuñ ile ḳā'imdür. Şöyle ki eger bir ḫarf bu sī ve dü kelimedenden ki esmā-yı ḥüsnādur, taḫayyül ile yā taşavvur ile taşra çıkarsaḥ taḫıķıķdür ki esmāya vücūd ḳalmaz ve ḳabiliyyet ve maḳşūd andan fevt ola. Nefice budur ki Rabb-i mevcūdāt bu sī ve dü kelimedür. Bu cihetden ki eşyānuñ Rabbi esmādur. Ḥaḳıķat-i esmā otuz iki kelimedür. Pes lāzım gelür ki Rab bu sī ve dü kelime ola. Pes ma'rifet-i nefis ki vücūd-ı insāndur³⁰⁵. Şöyle ki ṭālib-i 'ārif, kendü

²⁹⁹ Rabb: Rabbī M

³⁰⁰ "Nefsin sana itaat ettiği zaman, onunla dost ol."

³⁰¹ "Nefsin senin üzerinde hak sahibidir."

³⁰² söylemişdür: şöyle buyurmuşdur M

³⁰³ Kur'an-ı Kerīm, İsrā/24: "De ki: «Onlar sana küçükken nasıl merhamet ettilerse sen de onlara büyüyünce öyle merhamet et.»"

³⁰⁴ muḳarrerdür: muḳarrer M

³⁰⁵ insāndur: insāniyyedür M

vücûdına ve haqîkatine [İ71b] vâkıf ve muṭṭali' ola ve daḥı bil ki³⁰⁶, eşyânuñ vücûdı sî ve dü kelimedede münkasım ve münḥaşırdu. Şöyle ki insânuñ vech[i] cemî'-i a'zâsından görklüdü. sî ve dü kelime³⁰⁷ kısmetinde münkasımdur. Bu tertîb üzerine ki çün insân baṭn-ı Ḥavvâdan ṭaşra gele, yidi kitâbet-i aşl-ı Ḥudâyı kendü vechinde mektûb ve meşṭür ṭuta gelür: dört kırpık, iki kaş, bir şaç. Çünki ḥadd-i bulügiyyete irişdi, yidi kitâbet daḥı vechinde peydâ³⁰⁸ olur. İki burun içinde iki ḥaṭṭ, iki 'arızda iki ḥaṭṭ, şâribde iki ḥaṭṭ ve bir daḥı 'anfaçada bu yidi kitâbet ol yidi kitâbet-i ümmî-i aşlı ile ki sevâddur, on dört kitâbet olur. Bu on dört kitâbet on dört maḥallde vâkı' olmuştur. bîst ü heşt olur. (نور علي نور يهدي الله لنوره من يشاء)³⁰⁹ Çün ḥaṭṭ-ı istivâ ile giçesin ki (أَنَّ رَبِّيَ عَلِيٌّ صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ)³¹⁰ sî ve dü ḥaṭṭ zâhir olur. Şöyle ki baş ḥaṭṭ[i] birdür, ḥaṭṭ-ı istivâ ile iki olur. İki daḥı maḥalli, dört olur. Bîst ü heşt ile cem' idesin, sî ve dü olur. Sî ve dü kelime-i ilâhî, ezeli, ebedî, ğayr-ı mer'î ki [M20b] cemî'-i mevcûdâtuñ Rabbidür ve cemî'-i vücûd-ı insân elinde ve ayağında ve cemî'-i a'zâsı bu kısmet üzerinedür. Pes vaḳtâ ki 'arîf kendü nefsinin bu ṭarîk ve bu taḳsîm üzerine bilse ve görse ve müşâhede itse kendü Rabbiniñ ma'rifetin ḥâsıl itmiş ola. Bu sî ve dü kelimedür mürebbî olan ve cemî'-i mevcûdâtı icâd u i'dâm iden sî ve dü kelimedür ve cemî'-i eşyânuñ zâhirinde ve bâṭnında muḥîṭ ve mutaşarrıf olan bu sî ve dü [İ71b] kelimedür. Daḥı ol kelâm ki Ḥazret-i Emîrü'l-Mü'minîn 'Ali -kerremallâhu vechehu buyurmuşdur ki: (أنا كلام الله الناطق)³¹¹ Bu ma'nâ üzerinedür. Bundan ğayrı degildir ve bundan ğayrı olmağa yaramaz. Eger şöyle ki mu'arîz ve müdde'î müsellemler ṭutmasa, bu sî ve dü kelime-i ilâhiden ğayrı zâhirde ve bâṭnda bir nesne daḥı göstermek gerekdür ki teveccüh aña ola. Bundan i'râz olına. Şöyle ki 'Arş-nâme-i İlâhîde³¹² Şâḥib-i Te'vîl -'azze faẓluhu- buyurmuşdur: Beyt:

Ger be-yâbî ğayr ez-în sî vü dü şey'
Be-güzer ez-în rüy-ı ḥodrâ kün bûy³¹³

³⁰⁶ bil ki: bilûñ M

³⁰⁷ kelime: kelimeye M

³⁰⁸ peydâ: zâhir M

³⁰⁹ Kur'an-ı Kerîm, Nûr/35: "Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur."

³¹⁰ Kur'an-ı Kerîm, Hûd/56: "Şüphesiz Rabbim dosdoğru yoldadır."

³¹¹ "Ben Allah'ın sözlerini konuşurum."

³¹² ilâhîde: ilâhî İ

³¹³ Eğer bu otuz ikiden başka bir şey bulursan, umudunu yitirme; kendi yüzünü görerek onlara itibar etme.

Çün mümkün degildir sî ve dü kelimededen gayrı nesne olmak. Pes vücud olmayı. Pes anuñ haqıqatı üzerine vâkıf ve muṭṭalı' olmak gerek ve cemî'-i mevcûdâtı ol sî ve dü kelimenüñ maẓharı görmek gerekdür ve daḥı ol ebyât ki Hâzret-i Emîrü'l-Mü'minîn 'Ali -kerremallâhu vechehu- buyurmuşdur, qâluhu:

اتز عم أنك جرٌ صغير
ففيك انطوي العالم الكبير

فانت الكتاب المبين الذي
با حرفه يظهر المضر

فما حاجة لك من خارج
ففكرك فيك و ما تسطر³¹⁴

Ya'nî, sen ki zu'm u taşavvur idersin ki sen³¹⁵ cüz' ve küçüksin. Böyle [M21a] degildir. Bil ki 'âlem-i ekber sende³¹⁶ pîçide olmuşdur. Zâhirde 'âlem-i eflâk ve semâvâtdur. Şöyle ki kelâm-ı ilâhî buña³¹⁷ ṭanıqdur: (سزیهم آیاتنا فی)³¹⁸ Ya'nî, tîz ola ki ben ki Hudâyam, gösterüz bunlara kendü âyâtümüzü âfâkda kim, 'ibâretdür semâvâtdan ve arzdan ve daḥı benî Âdemüñ [İ72a] nefslerinde tâ rüşen ola bunlara ki ol âyât-ı³¹⁹ Hâqdur. Bir sürede daḥı buyurmuşdur: (اولم يتفكروا في انفسهم ما خلف الله السموات)³²⁰ Ya'nî, tefekkür eylemezler kendü nefslerindeki Hâq te'âlâ semâvât u arzı ve daḥı³²¹ ol ki bunların ortasındadır. Bunları Hâq te'âlâ yaratmadı. İllâ Hâq ile yarattı ve daḥı va'de-i mu'ayyen eyledi. Lâkin benî Âdemüñ³²² çoğı kendü Hudâsınıñ liqâsına kâfirlerdür. Pes hâşıl-ı kelâm budur ki her kimse ki bu şuhû-

³¹⁴ "Sen kendini küçük bir şey mi sanırsın? Âlem-i Kübrâ sendedir. Sen gizemleri beyan eden bir kitapsın. Öyleyse vücudunun ihtiyacı nedir? İçindeki sır nedir? Dışındaki zahir nedir?"

³¹⁵ sen: M'de yok

³¹⁶ ekber sende: ekbersin M

³¹⁷ buña: baña İ

³¹⁸ Kur'an-ı Kerîm, Fussilet/53: "Sizin nefsinizde Allah'ın gökteki ve yerdeki ayetlerinin hak olduğu bilinir."

³¹⁹ âyât-ı: âyet-i

³²⁰ Kur'an-ı Kerîm, Rûm/8: "Kendi kendilerine, Allah'ın gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları, gerçek olarak ve belirli bir süre için yarattığını düşünmezler mi? Doğrusu insanların çoğı, Rablerine kavuşacaklarını inkar ederler."

³²¹ daḥı: İ'de yok

³²² Âdemüñ: Âdem M

da irişmedi ve her ne kim âfâkda maḥsûsdur, mecmû'î³²³ kendü nefsindedür, müşâhede itmedi (بلقاء ربهم لكافرون)³²⁴ oldı. (و انت الكتاب المبین الذی با حرفه ینظر)³²⁵ Ma'nâsı: Kitâb-ı Mübîn anuñ gibi Kitâb-ı Mübîn ki anuñ ḥarfleriyle³²⁶ bile cemî'i pinhânlar zâhir olur. Ya'nî, bu tertîb ve bu taqdîr üzerine ki³²⁷ zikr olındı ve geçdi, kendü vücüdını İmâm kavli ile, kelimeyi ve kitâb[ı]³²⁸ bile ve okuya ki emr-i İlähi böyledür ki (اقراء كتابك كفي بنفسك اليوم عليك حسيبا)³²⁹ İkrâ emrdür. [M21b] Ya'nî, okı kendü kitâbuñı. Yiter senüñ nefsuñe kıyâmet güninde senüñ üzerine ḥesâb cihetinden ki (حاسبوا انفسكم قبل ان تحسبوا)³³⁰ Ya'nî, bîst ü heşt ve sî ve dü'yi ḥesâb ide ki bîst ü heşt ve sî ve dü kelime-i kelâm-ı³³¹ ilâhî, ezeli, ebedi, ğayr-ı mer'î ki zât-ı Ḥâzret-i Aḥâdiyyetüñ şıfât-ı kâdimidür³³². Şöyle ki: Ḥâzret-i Şâhib-i Te'vîl -'azze fazlıhu³³³ - 'Arş-nâme-i İlähîde buyurmuşdur³³⁴:

Sî vü dü bâşed şıfât-ı Kibriyâ
Tü zi-sî ve dü ne-mî bâşî cüdâ

Der-vücüd-ı ḥîştten mi-kün nazâr
Ḥîşttenrâ sî ve dü bîn ser-be-ser

[İ72b] Muṭṭaşıl bâ-zât-ı Yezdânî şüde
Keşf in ez-pîş Sübhânî şüde

Müdrîk-i sî vü düeş sî vü dü bûd
Zât-ı Ḥaḫrâ 'aşq-bâzî bâ-tü bûd³³⁵

³²³ mecmû'ı: mecmû'ını M

³²⁴ Kur'an-ı Kerîm, Rûm/8: "Rablerine kavuşacaklarını inkar ederler."

³²⁵ "Sen öyle bir kitapsın ki harflerle gizli şeyleri ortaya çıkarırsın."

³²⁶ ḥarfleriyle: ḥarfiyle M

³²⁷ ki: İ'de yok

³²⁸ kelimeyi ve kitâb[ı]: kelime-i kitâb İ

³²⁹ Kur'an-ı Kerîm 17/14: "Kitabını oku, bugün, hesap görücü olarak sen kendine yetersin."

³³⁰ "Hesaba çekilmeden önce nefislerinizi hesaba çekiniz."

³³¹ kelâm-ı: İ'de yok

³³² kâdimidür: kâdimdür M

³³³ 'azze fazlıhu: İ'de yok

³³⁴ buyurmuşdur: İ'de yok

³³⁵ O Ulu Allah'ın sıfatı otuz iki oldu, sen de otuz ikiden ayrı olma.

Kendi vücuduna bir bak, kendini baştan başa otuz ikiden ibaret görürsün.

Her şey Allah'ın zatı ile vâki olur, bunu önce Allah keşfeder.

Otuz ikiyi idrak eden otuz iki oldu, Allah'ın zatı seninle aşk oyunu oynadı.

(فسوف يأتي الله بقوم يحبهم و يحبونه)³³⁶ Ya'nî, tüz ola ki Hâk te'âlâ getüre bir tã'ifeyi³³⁷ dost tuta. Hâk te'âlâ anları, anlar dañı dost tütalar Hâk te'âlâyı³³⁸. İmdi çok³³⁹ sa'y gerekdür ki tãlib-i sâlik ki şâyed kendüyi bu tã'ifenüñ huddâmı³⁴⁰ silkine dâñil eyleye ve dañı Hâk te'âlâ Hâzretinüñ cümle mañbūblarından ve muñiblerinden ola ve kendüyi sî ve dü kelime-i ilâhî, ezeli, ebedinüñ 'aynı bile ve dañı³⁴¹ müşâhede eyleye ve dañı Hūdānuñ 'aşk-ı hâkî-kaṭ[in]de fānî ola, bākî kelime ile bākî ola. Kālū'n-nebî -'aleyhi's-selām-: (من ذكرني احببني و من احببني عشقني و من عشقني عشقته و من عشقته قتله و من قتله قاتلته)³⁴² Hâzret-i³⁴³ Hâk te'âlâ ve teḳaddes bî-vāsiṭa Muḫammed -'aleyhi's-selām-'a buyurur ki: Her kişi ki beni zikr ide ve³⁴⁴ beni dost tuta ve her [M22a] kimse ki baña 'âşık ola, ben dañı aña 'âşık olam ve her kimse ki³⁴⁵ ben aña 'âşık olam, anı kaṭl idem ve anuñ ḳan bahāsı ben olam. Şöyle ki Hâzret-i Şâhib-i Te'vîl -'azze faẓluhu ve celletü kelimetuhu- buyurmuşdur. Beyt:

'Âşık-ı vech-i Hūdā [zāt-ı] Hūdāst
 'Âşıkı ey yār ṭavr-ı kibriyāst
 Ez-berāy-ı ān Hūdā güyed Hūdā
 Her ki 'âşık mî-şevved rüy-ı Hūdā
 'Aşq-bāzî bā-cemāl-i men küned
 Terk-i nām u mülk ü māl-i men küned
 Men şevem 'âşık be-vech-i ü nühüst
 Z'ān neveştem sî ve dü ḫaṭteş dürüst
 [İ73a] Der-ezā-yı sî ve dü nuṭḳ-ı ḫodeş
 Ān ki Aḫmed-i zü-ḫayr dād Aḫmedeş
 Ba'd ez-āneş men be-küşten mî-dihem
 Ez-vücūd-ı ḫüştēn vāmī dehem

³³⁶ Kur'an-ı Kerîm, Maide/54: "Allah yakında bir kavim getirir. Allah onları sever, onlar da Allah'ı sever."

³³⁷ tã'ifeyi: tã'ife ki M

³³⁸ dost tütalar Hâk Te'âlâyı: Hâk Te'âlâyı dost tütalar M

³³⁹ İmdi çok: Pes çok çok M

³⁴⁰ huddâmı: huddām M

³⁴¹ dañı: M'de yok

³⁴² "Beni zikreden beni sever, beni seven bana âşık olur, bana âşık olana ben âşık olurum; ben âşık olduğum kimsenin nefsinin öldürürüm."

³⁴³ Hâzret-i: M'de yok

³⁴⁴ ve: İ'de yok

³⁴⁵ ki: İ'de yok

Ba'd ez-ân men hûnîhâ-yı ü şevem
 Ū zi-câ şüd men be-câ-yı ü şevem

Çün tüvâned bûd ey ʔâlib be-bîn
 Menzili der-râh-ı bâlâ-ter ez-in

‘Âşık ender-rüy-ı ma‘şûkeş nigâh
 Kerd hayrân geşt ez-ḥaṭṭ-ı İlâh

‘Aşık-bâzî kerd bâ-sî ve dü ḥaṭ
 Ḥaḥ te‘âlâ kerd in peyrâ gâlaṭ

Çün ki ‘âşık nîk ḥaṭṭ-ı vech dîd
 Dâmen ez-âlâyiş³⁴⁶ ez-Ḥaḥ der-keşîd

Dîd ‘âşık sî ve dü ber-sî ve dü
 Külli şey’in hâlik illâ vech-i ü

Hestî vü pindâr-ı ‘âşık şüd tamâm
 Küşte şüd der-‘aşık-ı Ḥaḥ kâ'im-makâm³⁴⁷

(و تمت كلمة ربك صدقاً وعدلاً لا مبدل لكلماته وهو السميع العليم)³⁴⁸
 (و انّ الفضل بيد الله يؤتيه من يشاء والله ذو الفضل العظيم)³⁴⁹

Temmet risâle-i Hidâyetnâme-i ilâhî³⁵⁰

³⁴⁶ âlâyiş: bâyeş İ

³⁴⁷ Allah'ın vechinin âşığı yine Allah'tır. Ey sevgili, âşık olmak ulu bir davranıştır. O nedenle Allah dedi ki: Her kim ki Allah'ın yüzüne âşık olursa; Benim cemâlimi severse, mal ve mülkü, şan ve şöhreti terk eder. Onun yüzüne önce ben âşık oldum, bu nedenle dosdoğru otuz iki hattı yazdım. Otuz ikinin sıralamasında hayırlı Ahmed'in kendine seslenişi vardır. Nihayet, ben sana ödünç verdiğim bedene ölüm veririm. Sonra onun katili olurum, böylece o benim yerime geçer, ben de onun yerine geçerim.

Ey âşık gör ki! Yolun üzerinde bundan daha yüksek bir mertebe yoktur.

Âşık, sevdiğinin yüzüne baktı ve Allah'ın hatlarına hayran kaldı.

Otuz iki hatta âşık oldu. Allah Teâlâ bu işaretleri yanıltıcı olarak koydu.

Âşık yüzdeki hatları iyice gördü ve Allah'ın yardımıyla eteğini pislikten çekti.

Âşık, otuz ikiyi otuz iki üzerinde gördü, böylece onun yüzü dışındaki her şeyin helâk olduğunu anladı.

Âşığın varlığı ve kibri Allah aşkı ile tamamen yok oldu.

³⁴⁸ Kurân- Kerîm, En'am/115: "Rabbinin sözü, doğruluk ve adaletle tamamlandı. O'nun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O, iştirir ve bilir."

³⁴⁹ Kur'an-ı Kerîm, Cum'a/4: "Bu, Allah'ın dilediğine verdiği lütfudur. Allah, büyük lütuf sahibidir."

³⁵⁰ bu ibare İ'de yok.

Kaynakça

- Aksu, Hüsametdin (1996), "Hurufilik", *İslâm Ansiklopedisi XVIII*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Arıkoğlu, İsmail (2006), *Ferişteoğlu'nun Câvidannâme Tercümesi: 'İşk-nâme (İnceleme-Metin) [basılmamış doktora tezi]*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Ayan, Hüseyin (2002), *Nesîmî - Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanı'nın Tenkidli Metni I-II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bursalı İsmail Hakkı (tarihsiz), *Esrâru'l-Hurûf*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi / 2537.
- Ferişteoğlu, (tarihsiz), *Hidayetnâme*, Millet Kütüphanesi Ali Emirî Şer'iyeye / 1350, 1b-22a.
- Ferişteoğlu, (tarihsiz), *Hidayetnâme*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY / 9685, 53b-73a.
- Fütüvvetnâme*, (tarihsiz), Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi / 2982.
- Gibb, E. J., Wilkinson (1998), *Osmanlı Şiir Tarihi I-II*, (Çev.: Ali Çavuşoğlu), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1989), *Hurufilik Metinleri Kataloğu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Huart, Cl. (1996), "Hurufilik", *İslâm Ansiklopedisi V*, Eskişehir: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Köprülü, Fuat (1976), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Kemal Edip (1985), *Seyyid Nesîmî Divanı'ndan Seçmeler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Pala, İskender (1998), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Usluer, Fatih (2009), *Hurufilik - İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*, İstanbul: Kabcacı Yayınları.